

Terezínská iniciativa

36

ČASOPIS MEZINÁRODNÍHO SDRUŽENÍ

září 2006

*Nejen v rámci Pražského jara, ale i jako součást Terezínské tryzny, jsme letos v květnu zhlédli koncertní drama **DEFIANT REQUIEM - VERDI AT TEREZIN**.*

Foto: Michal Stránský

REKVIEM VZDORU - VERDI V TEREZÍNĚ

Na jedné straně v rámci Pražského jara a na druhé straně jako součást Terezínské tryzny se konalo v neděli 21. května letošního roku koncertní drama *DEFIANT REQUIEM - VERDI AT TEREZÍN*.

Verdiho Rekviem bylo v jakémsi scénickém pásmu prokládáno filmovými dotáčkami - výpověďmi přeživších někdejších terezínských vězňů (Edgar Krása, Marianka Zadikow May a Eva Rocek) a čtenými vstupy účinkujících, kteří obecně přibližovali uvedení Verdiho díla v Terezíně před více než šedesáti lety:

„Jednou ze silných a inspirujících osobností zde v ghettu byl sbormistr, operní dirigent, učitel zpěvu a klavírista Rafael Schächter. Byl to muž s obrovským charizmatem. Podařilo se mu dát dohromady sbor 150 vězňů, které naučil Verdiho Rekviem nazpaměť, protože v ghettu byl k dispozici pouze jeden klavírní výtah. Od září 1943 do června 1944 provedli Rafi Schächter a jeho sbor dílo celkem šestnáctkrát. Dvakrát sbor zdecimovaly deportace, ale Rafi Schächter nabral z řad nových vězňů nové zpěváky a začal znovu. Dvakrát! Terezín byl vsutku neuvěřitelnou

záhadou, pokud jde o umělce a učence. Jak mohl v tomto prostředí, po dlouhé každodenní dřině, někdo zkoušet nebo studovat?“ (Murry Sidlin, dirigent)

„Doufali jsme, že lidem z Červeného kříže dojde, že něco nehraje a že to, co vidí, není bezstarostná zábava. Všichni jsme, myslím, cítili, že to prostě nepochopili. Myslím, že viděli jen to, co jim nacisté chtěli ukázat. Vůbec jim nepřišlo nic zvláštního na tom, že tato skupina Židů zpívá latinsky katolickou zádušní mši.“ (Eva Rocek, terezínská vězeňkyně, která přežila)

„Rekviem zachránilo můj život takový, jaký je dnes, zachránilo mě takovou, jaká jsem dnes. Všechna ta zkušenost, zkoušky a vůbec celé Rekviem od začátku až do konce nám umožnilo přežít jako lidské bytosti. Rafi byl vlastně ten, kdo použil slovo „vzdor“ ve spojení s hudbou v tom smyslu, že právě tato hudba je náš způsob, jak s nimi bojovat.“ (Marianka Zadikow May, terezínská vězeňkyně, která přežila)

★ ★ ★

Koncertní drama předvedl v nezrekonstruované Městské vojenské jízdárně

v Terezíně americký dirigent Murry Sidlin s THE CATHOLIC UNIVERSITY OF AMERICA CHORUS, rozšířeným o komorní orchestr VIRTUOSI PRAGENSES.

Zážitek z koncertu byl obrovský, nezapomenutelný. Přispělo k tomu určitě i syrové prostředí „koncertního sálu“. Když představení skončilo, z reproduktoru zahoukal vlak, a všichni účinkující odešli středem diváků do sluncem zalitého odpoledne. Konec vpravdě teatrální, s typickým americkým patosem, ale nesmírně umocňující předchází umělecký zážitek.

Nikdo z diváků a posluchačů netleskal. Publikum vstoje vzdalo hold nejen dnešním umělcům, ale i Rafaelu Schächterovi, někdejšímu účinkujícím a všem, kteří Terezín a holocaust vůbec přežili. A zejména těm, kterým se to nepoštěstilo.

Většina přítomných si před očima držela kapesník. Všiml jsem si, že paní Livie Klausová na tom byla stejně.

Musím se přiznat, že i já jsem byl rád, že si mohu z kapsy vyndat tmavé sluneční brýle.

Text i foto: Michal Stránský

Ze sociálně zdravotní oblasti

I v letošním roce probíhá pomoc Claims Conference (dále CC) pro přeživší oběti holocaustu. Průběžně jsou poskytovány žadatelům finanční příspěvky na léky a zdravotní pomůcky. Tereziánská iniciativa (dále TI) získala pro rok 2006 od CC příslib na tuto činnost ve výši 80 tis. USD. V 1. pololetí 2006 byly příspěvky ze zdravotního fondu CC poskytnuty 527 žadatelům v celkové výši 962.648,- Kč (cca 42.595 USD). Příspěvky však mohly být v 1. pololetí vypláceny jen díky pomoci Židovské obce v Praze, protože TI dostala první splátku grantu od CC až začátkem srpna, a to ve výši 70 tis. USD (1.509 tis. Kč). Jsme sice velmi

rádi, že nám CC pravidelně poskytuje granty na zdravotní pomůcky a léky, nutno však dodat, že peníze dostáváme každý rok opožděně a po mnoha urgencích a že administrativní zajištění těchto grantů je velice pracné.

CC příslibila TI také finanční prostředky na domácí péči pro přeživší holocaustu. Prostředky pro domácí péči převádí TI do agentury EZRA Pražské židovské obce. Služeb této agentury mohou využívat přeživší holocaustu z Prahy a v některých případech (např. zajištění a montáž signalizačního zařízení pro přivolání pomoci apod.) i ti, kteří žijí mimo Prahu. Ředitelka agentury EZRA, MUDr. Rymešová, spolupracuje i s mimopražskými židovskými obcemi. Informujte se proto u své obce o konkrétních možnostech pomoci.

V letošním roce dostala TI od CC příslib poměrně značných finančních prostředků na naléhavou pomoc. Tu lze poskytnout přeživším, kteří se dostali do obtížné a finančně těžko řešitelné životní situace. Žádosti o tuto pomoc projednává Poradní výbor a dle možností a podle pravidel stanovených CC je vyřizuje. Kromě toho oslovila TI všechny své členy a dále členy Hidden Child, WIZO, kterým je 80 let a více písemnou nabídkou na bezplatné pořízení tzv. nouzového volání v případě krizové situace. Konkrétní žádosti, které TI obdržela, budou vyřizovány ve spolupráci s agenturou EZRA. Pokud znáte někoho, komu je sice méně než 80 let, ale přesto by toto zařízení potřeboval, upozorněte ho, prosím, na tuto možnost.

Věra Baumová

O projektu mapování sociálních a zdravotních potřeb židovských obcí České republiky

Federace židovských obcí v ČR (dále jen FŽO) zahájila projekt „Mapování sociálních a zdravotních potřeb židovských obcí v ČR“, který je podporován Nadačním fondem obětí holocaustu.

Smyslem projektu je vyhledat v židovských obcích v celé České republice seniory a sociálně či zdravotně potřebné, kteří potřebují pomoc v obtížných životních situacích a podmínkách, jsou osamoceni a dosud bez adekvátní pomoci.

V současné době máme přehled o sociálních a zdravotních potřebách cca 500 stávajících klientů (členů Židovských obcí, Hidden Child, Tereziánské iniciativy, WIZO i neorganizovaných), kterým pomáháme zajistit potřebnou péči. (Členství v židovské obci není podmínkou).

Předpokládáme však, že existují i další osoby, které by mohly mít o naši pomoc zájem.

Nabízíme tedy všem, kteří naši pomoc potřebují, aby kontaktovali sekretariát FŽO, tel.: 224 800 824, fedzid@vol.cz, případně pana Michaela Lichtensteina - tel.: 602 464 268, kehila@volny.cz buď telefonicky, e-mailem nebo písemně na adresu Federace židovských obcí v ČR, Maiselova 18, 110 00 Praha 1.

Současně prosíme každého, kdo si naši informaci přečte, aby ji i zveřejněné kontakty předal svým příbuzným a známým.

Dr. I. Rymešová, koordinátorka projektu,
Federace židovských obcí v ČR

**V pondělí 16. října
vzpomeneme na zahájení deportací
a uctíme památku našich příbuzných a blízkých.**

**Pietní vzpomínku na lodžské vězně zahájíme
na Židovském hřbitově na Vinohradech
v 11.00 hodin.**

**Ve 14.00 hodin se sejdem a položíme květiny
u pamětní desky na zdi Parkhotelu.**

SETKÁNÍ S MLADÝMI ODBORÁŘI V LINCI

Do rakouského Lince jsem přijela letos 5. května s Janou Müllerovou z Alternativního střediska mládeže v Dessau v Německu, která mé setkání s rakouskou odborářskou mládeží zprostředkovala.

V rámci tří denního školení se tu sešlo asi 50 chlapců a děvčat ve věku od 16 do 20 let, kteří pocházeli ze všech koutů Rakouska, hlavně však z Tyrolska.

Má beseda se konala druhý den odpoledne a překvapilo mě, jak málo tito mladí Rakušané toho věděli o 2. světové válce vůbec a o pronásledování židů zvláště. Na druhé straně mě potěšilo množství otázek, jež mi všichni kladli.

7. května jsme pak všichni zajeli do blízkého bývalého koncentračního tábora Mauthausen, kde jsme se zúčastnili vzpomínkových slavností u příležitosti 61. výročí osvobození.

Doris Grozdanovičová

Setkání ve Flossenbürgu

Ve dnech 21. - 23. července 2006 se v Památníku koncentračního tábora ve Flossenbürgu setkali bývalí vězňové tábora. Souběžně probíhalo mezinárodní setkání mládeže. Bývalých vězňů bylo 58.

Bylo nás pět, pět bývalých vězeňkyň někdejšího pracovního tábora Freiberg v Sasku. Freiberg patřil pod hlavní tábor Flossenbürg a také všichni tehdy měli jeho vězeňská čísla. Pobočných táborů bylo 95.

V pátek jsme se ubytovaly v blízkém městečku Floss v hotelu „U zlatého lva“.

Program sobotního dopoledne vyplnila prohlídka tábora. Setkání bylo opravdu mezinárodní. Účastníci byli z Běloruska, Francie, Polska, Belgie, Brazílie, Velké Británie, USA, Kanady, Maďarska, Izraele, Německa, Rakouska, Česka - celkem z patnácti zemí. Vězni si povídali mezi sebou a vzpomínali. Vedení Památníku vybudovalo z někdejšího lágru velký park osázený stromy a keři, květinami. Mezi nimi jsou pamětní kameny za židovské i křesťanské vězně. A také dvě modlitebny: synagoga i ekumenický kostel. Z původních evidenčních knih tábora jsme měli k dispozici nově vtištěné přehledné seznamy, v nichž si každý mohl nalézt své někdejší vězeňské číslo, jméno, datum narození a další údaje. Seznam měl 1500 stránek.

V sobotu odpoledne byla mládež rozdělena do skupin a převíši vyprávěli o zážitcích z doby věznění. Mladí lidé projevovali

nepředstíraný zájem a četnými dotazy si upřesňovali některá fakta.

V neděli dopoledne se konala v synagoze za velké účasti bohoslužba a modlitba za zemřelé. V synagoze jsou na věčnou paměť jména bývalých židovských vězňů. Pak následovala mše v ekumenickém kostele, kterou vedl francouzský kněz - bývalý vězeň. Krátkým projevem se zúčastnili i zástupci mládeže z jednotlivých zemí. V ekumenickém kostele jsou na stěnách znaky zemí, z nichž vězni pocházeli. Pod každým znakem je i počet obětí.

Odpoledne bylo slavnostní shromáždění bývalých vězňů a oficiálních hostů. Za ČR přijel generální konzul českého velvyslanectví v Mnichově. Pořad uvedl vedoucí Památníku ve Flossenbürgu pan Skriebeleit. Po jeho projevu vystoupili státní sekretář Ministerstva školství a kultury Bavorska p. Freller a generální ředitel Úřadu pro válečné veterány p. Collet. A také zástupci mládeže. Po projevech šli všichni na Národní hřbitov, kde mladí lidé položili věnce a květiny na symbolické hroby jednotlivých zemí.

Následovalo pietní vzpomínání. Naše skupina zazpívala českou a slovenskou hymnu. Na návrh bratra Volfa jsme uctili minutou ticha i tři letos zemřelé bývalé vězně. U vedlejšího hrobu zněla Marseillaisa.

Poté jsme šli do velkého stanu na společné posezení. Celková atmosféra byla velmi slavnostní a nám, bývalým vězňům, bylo mezi mladými delegáty dobře. Rozloučili jsme se s přáním sejít se zase příští rok. To by měla být v Památníku instalována velká fotografická výstava pro posílení historické paměti.

Hana Hnátová

FRANTIŠEK PETR KIEN - OSOBNOST A DÍLO

Pod tímto názvem se konala v prostorách Gymnázia Arabská v Praze 6 od 13. června do konce letošního školního roku pozoruhodná výstava kreseb a grafických prací malíře F. Petra Kiena. Na základě své seminární práce ji podivuhodným způsobem uspořádala studentka 3. ročníku Barbara Majerová.

Všestranně nadaný F. P. Kien se narodil roku 1919 ve Varnsdorfu. Po příchodu do Prahy ve 30. letech minulého století studoval na Akademii výtvarných umění u profesora Viléma Nowaka. V umělecké činnosti pokračoval i v Terezíně, odkud byl v září 1944 deportován do Osvětimi, kde zahynul.

Na zdaru výstavy měla kromě zanícené mladé autorky velkou zásluhu její konzultantka, prof. PhDr. Lenka Dvořáková, která ji při školním zájezdu do Terezína k tématu přivedla. Významnou pomoc poskytla studentce při vyhledávání vhodných děl také výtvarnice Hana Anděřová, jež byla ještě v Praze Kienovou žačkou a stýkala se s ním i v Terezíně.

Je jen škoda, že tuto zajímavou výstavu nemohlo zhlédnout širší publikum.

Co všechno po letech na člověka nepraskne, vlastně praskne?!

Koncem března zazněl večer telefon.

„Dobry večer. Jste pan Pavel Stránský?“

Jasně hlas mladé ženy. Mluvila česky s přízvukem. Hádal jsem v duchu, zda její mateřštinou je angličtina nebo němčina.

„Ano jsem. Dobry večer.“

„Já jsem Lisa Peschel, University of Minnesota, a tady hledám materiály o divadle a kabaretech v Terezíně. Pro moji doktorskou diplomku a možná *pozděje* pro knihu. Byl jste v Terezíně?“

„Ano, dva roky, od prosince 1941 do prosince 1943.“

„Tak to jste ten, kterého hledám. Pamatujete se na kabaret *Smějte se s námi*? Já mám ty texty a vy jste uveden na prvním místě jako autor textu písní. Pamatujete se na to?“

„No, moc ne. Já jsem na to úplně zapomněl.“

„A hned za vámi je uveden Dr. Felix Porges jako autor hudby. Už si vzpomínáte?“

„Teď už ano. S Felixem jsme byli v Terezíně na stejném pracovišti a taky po válce jsme se přátelsky stýkali s ním a s jeho paní. Teď už si to vybavuji.“

6. dubna 2006 mi Lisa předala kopii kabaretu na sněmu Terezínské iniciativy, včetně písňových textů. Sešli jsme se poté ještě jednou - a stručně řečeno - jsme se navzájem interviewovali.

Spolupracoval jsem na textu dialogů, ovlivněných slavnými *forbínami* Voskovce a Wericha, a napsal jsem text k úvodnímu kupletu a k slow-foxu *Opuštěný* a k tangu *Andaluzské noci*. Skutečně jsem *pachatelem* lyrickopoetickoromantickosentimentálněnaivního písňového textu. *Starou bačkoru* jsem věděl o andaluzských nocích a mé znalosti o nich jsou dodnes rovny nule.

Jenže: Lidská fantazie vymýšlí příběhy a situace, které svou *věrohodností* vysoce převyšují *všednost* života a ve zdánlivě *všedním* životě dochází k jevům a dějům, na které je *krátká* i sebebujnější bezbřehá fantazie.

V pondělí 29. května jsem se v Pacově zúčastnil části zkoušek na představení zmíněného kabaretu s názvem *Když se pláč směje*. Nastudovali jej studenti pacovského gymnázia za vedení jejich učitelky angličtiny Lisy Peschelové a dvou mladých odborníků z The Minnesota Historical Theater Workshop.

Na přání jsem studentům pověděl v krátkosti cosi o svém osobním holocaustu a zodpověděl jejich inteli-

gentní a přemýšlivé otázky. Vše a mnohé jiné natáčela i režisérka Olga Strusková se svým štábem pro svůj připravovaný film.

Studentští herci a herečky si vyhledali data o některých autorech a interpretech terezínského kabaretu v Pamětní knize Terezínského ghetta.

Zúčastnil jsem se pak i čtené zkoušky dialogu mezi bývalým vězňem ghetta s Davidovou hvězdou na saku a mužem z normálního světa, zřejmě motivovaným *forbínami* V + W, z nichž některé byly hercům promítnuty, včetně analogie známých *vší vodních a vší vod ní*, zde *vodvaz a vod vás*. Bylo mi představitelem bývalého *ghettoinzása* líto, neboť pronášel slova, o jejichž významu neměl ponětí ani on ani kdokoli jiný, kdo nebyl v terezínském ghettu. Co řekne komukoli kromě bývalého vězně *eskarta, cůvajzunk, síchouš, šlojska* nebo *frajcajtgeštaltunk*? Tyto žargonové výrazy jsem mu přeložil do *lidštiny* a jemu se viditelně ulevilo.

V neděli 4. června jsem se jako jeden ze dvou žijících tehdejších autorů a interpretů terezínského kabaretu zúčastnil jeho provedení po tolika letech. Druhou žijící je paní Hanka (tehdy) Ledererová, která nepřijela. Se mnou přijeli i oba mí synové a snacha. Setkal jsem se i se třemi syny Felixe a Elly (tehdy) Bernsteinové), po válce se změněným jménem Prokešovy, a částí jejich rodin. Dojemné setkání jako obnovený kabaret sám.

Jestliže pracují na některém projektu sami zapálení a pozitivně ladění lidé, nemůže být výsledek jiný než úspěšný. Jmenovitě díky řediteli gymnázia v Pacově, panu Františku Hofmanovi, učitelkám

František Hofman, ředitel gymnázia v Pacově

paní Dr. Joy Bashara-Ingramové a paní Ing. Blance Vondrášové, studentům a studentkám pacovského gymnázia, Lise Peschel (spiritus agens), panu Dereku Bartonovi a panu Dr. Alanu Sikesovi z USA. (Pokud jsem na někoho zapomněl, omlouvám se.)

Učitelky a režiséři a stejně tak i studenti a studentky se pustili s obdivuhodnou mladistvou vervou do nesmírně obtížného úkolu. Jak se alespoň trochu vžít do postavení ►

a myslí někdejších vězňů terezínského ghetta? Pochopit *nepochopitelné*, dát si sdělit *nesdělitelné*.

Někdejší terezínský kabaret *Smějte se s námi* byl součástí marginální kultury, kapkou v moři umění a kultury terezínského ghetta, které nemají svou pestrostí, mnohostranností, šíří a hloubkou obdoby. Nikde a nikdy nevzniklo tak obdivuhodné umění v tak nelidských podmínkách.

Nacistům se podařilo zbavit nás postupně všech atributů života svobodných lidských bytostí, až nám ve vyhlazovacích táborech ukradli i naše jména a udělali z nás pouhá čísla, která je snazší ponižovat, týrat a zabít.

Nepodařilo se jim však v mnohých z nás pokořit naši integritu, náš mentální vzdor a odpor, projevující se navenek právě uměním. Byť šlo, jak jsem se už zmínil, jen o okrajové umění v kontextu toho úžasného vzepětí uvězněného těla, ale neujarmeného ducha, ani autoři tohoto kabaretu ani jeho interpreti se neměli (a nemají) proč *rdít* a zač *stydět*.

Studenti a studentky pacovského gymnázia se ujali své nelehké úlohy s nadšením a elánem vlastním mládí. Jejich projev byl spontánní, bezprostřední, dojemný, místy strhující.

Z útržků rozhovorů kolem sebe jsem zaznamenal, jak se mnoha divákům (včetně

mne samotného) líbila vynalézavá árie z Prodané nevěsty *Proč bychom se netěšili*, hraná foukáním do pivních lahví, naplněných tekutinou vždy do určité výšky, aby každá z nich vydala patřičný tón. A že se jedna hráčka na pivní lahev jednou jedinkrát upískla o půltón či o tón? Co na tom? Právě pro tuto

malou chybičku byl výstup mladičkových interpretek ještě nevšednější a hezčí.

Zdá se, že se mladým interpretům, jejich pedagogům a režisérům dostane dalších možností vystoupit se svou obnovenou verzí terezínského kabaretu. V Praze a v Brně. Všichni, kdo jsme byli přítomni jejich pojetí v Pacově, jim to určitě přejeme. Jim i budoucím divákům.

Pro mne (a jistě nejen pro mne) je nečekanou, a tím krásnější a překvapivější skutečností, že kabaret, vzniklý a hraný před více než šedesáti lety ve zcela odlišných podmínkách, oslovil dnešní mládež nejen v České republice, ale i ve vzdálených Spojených státech amerických.

Když jsem seděl v hledišti a poslouchal scénky a věty z jiné doby a jiného světa, přišla mi na mysl slova populární a všemi tehdy milované Terezínské hymny, její dvojverší:

*Všechno jde, když se chce,
za ruce se vezmeme...*

Pavel Stránský

(Po představení se sešli na improvizované besedě se studenty pacovského gymnázia členové Terezínské iniciativy Anna Hyndráková, Anna Lorencová, Michaela Vidláková a Pavel Stránský.)

LISA PESCHEL zblízka

*Rozhovor Anny Lorencové
s americkou stipendistkou*

Americkou stipendistku Lisu Peschel zná v naší společnosti kolem Terezínské iniciativy kdekdo. Jezdí do Čech již několik let, dokončila svou první práci a pokračuje v doktorandském studiu. Jejím tématem je divadlo a kabarety v Terezínském ghettu. Trpělivě obchází pamětníky, aby se dopídila každé podrobnosti. Letos v červnu nastudovala s pacovskými studenty pořad *Když pláč se směje*, podle terezínského kabaretu, jehož autory byli JUDr. Felix Porges, Vítězslav „Pidla“ Horpatzky a Pavel Weisskopf, s texty Pavla Stránského. Jak došla k rozhodnutí studovat a psát své práce právě v Čechách?, proč si vybrala téma kulturního života v Terezíně?, co vedlo její kroky právě tímhle směrem? Tyto a četné další otázky nás vedly k tomu, že jsme „naši Lízinku“ trochu vyzpovídali.

Jak jistě víte, sdružuje Terezínská iniciativa většinou starší osoby. Asi by je zajímalo, dozvědět se i něco o vašich rodičích. Odkud pocházejí, jakou mají vazbu k této zemi, kdy emigrovali atd.?

Rodiny mého otce i mé matky emigrovaly již v 18. a 19. století. Rodina mého otce pochází z Čech, ale mluvili německy a emigrovali již v 19. století, asi v roce 1882. Otec se už narodil v Americe, myslím, že do Ameriky se vystěhovali už jeho prapraprodiče. Rodina mé matky tam byla už dávno, už v 18. století byli v Americe.

Jsou tedy už vlastně Američané. Mají tady ještě nějaké kořeny?

Rodina mého otce pochází z oblasti kolem Lanškrouna, ta vesnice se jmenuje Albrechtice. Tam jsme byli a našli jsme ještě hroby té rodiny. Už ne jejich dům, ale dům příbuzných, který je asi původní. Byl to velký zážitek vidět ten dům. Takže určité kořeny tady jsou. Moje matka dělala genealogický výzkum našich rodin, podle kterého rodina mého otce přijela do Čech již v 17. století, po třicetileté válce.

Předpokládala jsem, že emigrovali daleko později, ale tím je pozoruhodnější, že jste se sem vypravila. Odkud přišla maminka rodina?

Část mamčininy rodiny přišla ze Skotska, a protože maminka dělala tu genealogii, tak toho ví hodně, to by bylo dlouhé povídání. Druhá část její rodiny pochází z Německa, z blízkosti Wiesbadenu. Typická americká rodina!

Oba rodiče jsou Židé?

Ani jeden. Ale..., když moje máma dělala ten výzkum o rodině, tak zjistila, že z její strany existoval nějaký předek, který po příjezdu do Ameriky konvertoval, a nikomu neřekl, že je Žid. To maminka objevila. Ale ten příběh ještě někde v rodině zůstal v povědomí, protože někdo se maminky vyptával, a nakonec se zeptal - je to pravda, že jsme vlastně Židé? Přesně už se to asi nikdy nezjistí, ale něco tam je.

Tak už jsem klidná. Rodiče jsou v nějaké víře?

Můj otec byl katolík a moje matka, tedy její rodina, byla metodistická, ale při sňatku s otcem konvertovala.

Dodržovaly se doma nějaké křesťanské zvyky, třeba alespoň kolem Vánoc?

To ano. Teď už jsem dlouho přesvědčená ateistka, ale když jsem byla velmi mladá, tak jsme ještě dodržovali katolické zvyky. O Vánocích jsme vždycky zpívali koledy a vyprávěli příběh o Ježíškovi. Musím přiznat, že když jsem byla malá, byla jsem intenzivně věřící.

To by napovídalo, že otec, nebo oba rodiče, v té době věřili. Nebo to byly jiné vlivy?

Asi to byl vliv mého otce. Jeho rodiče byli farmáři, a když člověk žije uprostřed přírody, tak i víra v Boha je součástí života.

Čím byli vaši rodiče?

Moje matka byla učitelka na základní škole a učila ty nejmenší

děti. A můj otec..., to je trochu komplikované, byl vlastně zaměstnancem univerzity. Státní univerzita ve Wisconsinu (u nás má každý stát svou univerzitu), má něco jako statek nebo farmu, má zemědělské pozemky, kde se dělá zemědělský výzkum. Otec tam byl správcem a naše rodina na tom statku žila. Já jsem se ve Wisconsinu i narodila. Bylo to tam hezké, žili jsme na venkově, měli jsme krávy a jiná zvířata, ale nic nám nepatřilo, všechno patřilo univerzitě. Ale zase to mělo tu výhodu, že otec dostával pravidelný plat a nebyl závislý na výnosu.

Máte sourozence?

Mám čtyři sourozence. Já jsem nejstarší. V této věci rodiče katolické povinnosti asi opravdu dodržovali. Je nás pět a narodili jsme se těsně za sebou. Každý rok další dítě. Já jsem se narodila v roce 1965, moje sestra 1966, druhá sestra 1967, bratr 1968 a nejmladší bratr v lednu 1970. Moje matka to měla těžké.

Žijete pohromadě nebo blízko sebe?

Relativně blízko, já jsem jediná, která žije daleko. Ostatní jsou buď ve Wisconsinu nebo v Illinois, to je taky ještě dost blízko.

Setkala jste se někdy s otázkou židovství? Je to v Americe téma nebo to ani tak moc nikoho nezajímá?

Tam, kde jsme žili, to nebyla vesnice, bylo to malé město, které mělo asi 4000 obyvatel, což je v Americe opravdu malé město, a myslím, že tam nebyla ani jedna židovská rodina. Ale ve škole se dosti brzy učíme, co byl holocaust, a čteme, ►

zejména holky čtou velmi často *Deník Anny Frankové*, to je u nás velmi známé. To jsem četla asi ve druhé třetí třídě.

Do kdy jste žila s rodiči?

Bylo mi 18, když jsem začala studovat na univerzitě v Madisonu, což je hlavní město Wisconsinu, kde žije asi 200 000 lidí. Je to krásné město.

Byla jste asi poprvé od rodičů. Žila jste na koleji?

Ano.

Co jste studovala?

Zpočátku jsem se nemohla rozhodnout. Myslela jsem, že budu inženýrkou, ale ta matematika! Na škole jsem nikdy neměla problémy, ale ta vyšší matematika, to bylo problematické. Pak jsem náhodou začala chodit na kurz anglické literatury, to mě velice zaujalo, a začala jsem studovat na filozofické fakultě. A protože jsem začala studovat techniku a skončila literaturou, tak ve svém prvním zaměstnání jsem psala návody na počítače.

Jak dlouho se v Americe studuje?

U nás se studuje čtyři roky, to je bakalářské studium. Klasické studium trvá obvykle čtyři roky, ale musím přiznat, že mně to trvalo šest let. Protože jsem rok studovala v Německu, což mi prodloužilo studium, a taky jsem pracovala v té technické firmě. Bylo to šest krásných let.

Ted' už jste ovšem postoupila na doktorandské studium?

Ano. S bakalářským studiem jsem skončila v roce 1989, pak jsem deset let pracovala. Během těch deseti let jsem začala hrát divadlo, ale byl to jenom koníček. Divadlo mě vždycky zajímalo, ale tehdy jsem se o ně začala zajímat mnohem intenzivněji. Ke studiu jsem se vrátila v roce 1998.

Pokračovala jste ve filozofii?

Nakonec jsem se rozhodla, že budu studovat to, co mě opravdu zajímá. Budu dělat scenáristiku, protože taky ráda píšu. Napsala jsem různým univerzitám, a jediná, která mě přijala, byla univerzita v Texasu. To bylo vlastně velké štěstí, protože tam mají úžasný program, výborné oddělení slavistiky, a mohla jsem současně studovat scenáristiku i češtinu.

Ještě jste s námi neměla nic společného a už jste studovala češtinu?

Tak to jsem něco přeskočila. Někdy se vyskytnou určité zvláštní shody okolností, které člověku změní celý život. Když jsem studovala v Německu, to bylo v letech 1987-88, ještě byla *železná opona*, ale my studenti jsme měli možnost jet do Prahy. Byly s námi stále průvodkyně, které pozorovaly, co děláme, a chodili jsme pořád ve skupině. Ale před cestou jsem si trochu četla o českých dějinách a dozvěděla jsem se, co se tady odehrávalo v roce 1968. To mě velice překvapilo, protože u nás jsme se příliš neučili o tom, co se děje ve světě, zejména v malém městě se hlavně učíme o amerických dějinách. Byla jsem ve věku, kdy se člověka každá nespravedlnost silně dotýká, a já jsem se velice zlobila, že my Američané jsme proti tomu nic neudělali. Dneska už je mi trochu jasnější, jak složitá to byla situace, ale tenkrát mi bylo hrozně líto, že *Pražské jaro* takhle skončilo. Návštěva v Praze byla pro mě velký zážitek, a chtěla jsem se sem vrátit. Pak přišel rok 1989 a já jsem byla velice šťastná.

Jak se vám to podařilo realizovat?

Jedna moje kamarádka sem přijela s tou velkou vlnou Američanů a našla si práci v Táboře jako učitelka angličtiny. Já jsem tenkrát stále ještě psala ty nudné návody, a s jinou přítelkyní jsem mluvila o tom, že už bych toho ráda nechala. Připomněla mi naši kamarádku, která byla v Čechách, kde stále ještě sháněli učitele angličtiny.

Ovšem, to byl tehdy veliký boom, každý se chtěl učit anglicky, školy přecházely z povinné ruštiny na angličtinu a všude potřebovali učitele.

Právě, to bylo přesně ono, já jsem jí zavolala, domluvily jsme se a příští měsíc už jsem tady byla.

V kterém roce to bylo?

To bylo v letech 1992-1993. Učila jsem angličtinu v Táboře a během toho prvního roku jsem se dozvěděla, že existovalo Terezínské ghetto a že z Terezína nejsou jen dětské kresby, že tam byl velmi bohatý kulturní život, na němž se podíleli dospělí. Když jsem se vrátila do Ameriky, tak už jsem o tom tématu věděla, ale nevěnovala jsem se mu. Teprve, když jsem se rozhodla, že budu dál studovat, a když jsem se rozhodla pro scenáristiku, tak se mi to vrátilo jako téma. Chtěla jsem o tom psát a ty tři roky studia jsem se tomu intenzivně věnovala. Poprvé jsem sem přijela studovat v létě 2000 a začala jsem tu dělat výzkum, tehdy jsme se taky poprvé setkaly.

Výsledkem vašeho prvního výzkumu byla práce, kterou jste sem poslala, byla to myslím divadelní hra?

Ano, to byla divadelní hra, jmenuje se *Terezín*, a hrála se na festivalu studentských her v Texasu a jednou taky na univerzitě v Michiganu.

Takže už se s tím seznámila i veřejnost?

Nebylo to mnoho představení, tři v Texasu a jedno v Michiganu. Ale dopadlo to docela dobře. Nebylo to sice velké umění, nemohu říct, že by to byl velký úspěch, myslím, že jsem víc historik než scenárista. Ale napsala jsem ještě dvě hry o Terezíně se studenty na gymnáziu v Pacově.

U těchto představení je důležité zejména i to, že se s tématem důkladně seznámí ti, co hru nacvičují. Setkali se s ním studenti poprvé?

V Pacově mají studenti báječnou učitelku dějepisu paní Trachtovou, takže základní informace už měli, myslím, že s ní dokonce byli loni v Terezíně. Ale určitě získali intenzivnější kontakt, když hledali stopy Židů z Pacova a okolí, a hráli to, co se hrálo v Terezíně, pak už měli k tomu tématu docela jiný vztah.

Už taky sami něco hledali?

To dělali vloni, bylo to obrovské štěstí, že jsme byli právě v Pacově, to taky vzniklo shodou okolností, protože mám kamarádku, která tam učila angličtinu. Původně jsme to chtěli dělat v Praze, ale nenašli jsme nikoho, kdo by to chtěl dělat s námi. Proto jsme byli v Pacově, kde už o tom studenti něco věděli. A v té skupině, s níž jsme to nacvičovali, byly i čtyři dívky, které už předtím daly dohromady malou knížku o dějinách Židů v Pacově a okolí.

Bylo to v rámci akce *Hledáme zmizelé sousedy*?

Nebylo, to mě taky překvapilo, byla jsem přesvědčená, že je to součástí toho programu, ale ty dívky si to vymyslely samy s učitelkou. To bylo pro nás štěstí, protože půda už byla připravená a studenti už něco věděli.

Takže poprvé jste sem přijela studovat a dělat výzkum v roce 2000 a od té doby skoro každý rok?

Skoro. Studium scenáristiky jsem skončila na jaře 2001 a ihned jsem začala s doktorandským studiem, ale v těch prvních dvou letech jsem neuvažovala o tom, že bych psala o Terezíně. Během studia v Texasu to bylo hodně těžké, protože v Americe lidé neznají Terezín, a když jsem mluvila o tom, že tam byly jiné podmínky než v Osvětimi, že tam nebyly plynové komory, že je obrovský rozdíl mezi Terezínem a Osvětimi, tak určitá část lidí v tom viděla odmítání holocaustu. Američané velmi snadno přijímají, když něco dělají děti, děti jsou nevinné a samozřejmě se musely nějak zabavit, ale dospělí, to je komplikovanější téma. Protože u nás je vzorem Varšavské ghetto, a jediné správné je bojovat se zbraní. Ale já tomu nevěřím, protože není každá situace stejná, a co pomůže jedné skupině, nepomáhá druhé, kde je situace úplně jiná. Jsem přesvědčená, že oba ty typy vzdoru jsou stejně obdivuhodné. Pan profesor Franěk na jedné besedě řekl - každý pokus přežít byl vlastně vzdor. To platí zejména v případě divadla v Terezíně, to nebyla žádná slabost, to byla kreativita a schopnost něco vytvořit, a psychologický účinek byl velmi pozitivní, lidem to dávalo sebedůvěru a to je ohromná věc.

Pomáhalo to lidem, pro které se hrálo, i těm, kteří sami hráli. Oběma skupinám to hodně pomáhalo, a to určitě nebylo v německém programu.

Když dělám rozhovory s lidmi, které dělám velmi ráda, tak se taky ptám, jaký byl vztah mezi obecenstvem a herci. Z toho

poznávám ten intenzivní pocit, že každý dává něco tomu druhému. To mě fascinuje.

A každý taky připomíná ten obrovský rozdíl mezi Terezínem a Osvětimi, že Terezín byl hrozný, ale ještě tam existovaly určité formy normálního života. Nebylo dost jídla atd., ale ještě se udržely určité lidské zvyky, zatímco v Osvětimi bylo všechno vymazané, zničené.

To bylo inferno, které si nikdo nedovedl představit.

V Americe se také říká, proč se lidé v Terezíně nedozvěděli, co se v Osvětimi děje, a já tomu stoprocentně věřím, že člověk není schopen si něco takového představit.

Vy už jste tu našla snad každého, kdo se na terezínské kultuře podílel, ať už aktivně nebo jako divák. Mohla byste k tomu něco říct?

Ty rozhovory jsou velice různé a jsem moc ráda, že lidé jsou ochotní se mnou mluvit, protože to musí být těžké znovu oživovat ty smutné vzpomínky. Ale někdy je to i pro ně dobré, protože můj cíl není slyšet, jaké hrůzy prožili, o tom se hodně píše, hodně se o tom ví, ale méně je známá ta stránka vzdoru. Ptám se jich, co dělali ještě v té mezifázi. Určitě už to nebyl normální život, ale určitě to nebylo tak hrozné jako v dalších táborech. Ještě měli své šaty, kdo měl štěstí, měl ještě svou rodinu, někdo měl kontakty s přáteli venku. Zajímá mě, jak se s tím člověk vyrovnává, jak se snaží v těch podmínkách žít. Už od začátku, když jsem o tom slyšela poprvé, mě fascinovalo, jak umění pomáhalo. Cílem mých rozhovorů není ani tak přesně znát, co se dělalo, ale proč? Jaký byl přínos této činnosti pro posluchače a pro herce. Proč to dělali? Jak to brali, co to pro ně znamenalo, chápali to jako vzdor, nebo v tom bylo něco jiného? Je zajímavé slyšet o konkrétních detailech, ať už na to vzpomíná herec nebo divák. Každý osobní zážitek je zajímavý. Když se ptám - proč jste hráli, řeknou třeba - byli jsme mladí, byla tam nuda, chtěli jsme něco dělat. Samozřejmě, že hlavně mluvím s lidmi, kteří byli tehdy mladí.

Asi skoro jenom s nimi, ti druzí už většinou neexistují.

Ano, říkají, byli jsme mladí, často jsme byli ještě mezi svými kamarády, někdy i s kamarády, se kterými jsme hráli divadlo ještě v Praze nebo v Brně. A když jsme se znovu setkali, začali jsme zase hrát. Znáte Gabriela Dagana, tenkrát to byl Paťa Fischl?

Ovšem, znám ho dosti dobře.

Měla jsem s ním v Izraeli úžasný rozhovor. Je to psycholog, bývalý herec, dramaturg, je to expert. Ale když jsem mu položila otázku - jaký přínos to byl pro vás?, co to pro vás znamenalo?, proč jste to dělali?, tak seděl, uvažoval, a pak řekl - my jsme o tom tolik nepřemýšleli, my jsme to neanalyzovali, my jsme to dělali. Ale mě zajímá i ten rozdíl, když člověk v těch podmínkách je a prostě reaguje, a myslím, že reakce na kulturní akce byla geniální, a potom, když člověk stárne a ptá se - co to vlastně znamenalo pro nás, jaký to byl pro nás přínos? To je komplikovaná otázka. A to je cílem mé dizertační práce, snažit se odpovědět, jaký to mělo přínos. Myslím, že obrovský, ale přesně to popsat, to je těžká věc.

Velice vám děkuji za rozhovor

- a Michalu Stránskému za nápad vás vyzpovídat.

Süsslandův dopis z června 1945

Bratry Viliho a Jiřího Süsslandovy jsme v Terezíně znali spíš jako bratry Cajlajsovy nebo i Zeileisovy. Pod tímto jménem se většinou podíleli na terezínském kulturním životě jako herci v divadelních a kabaretních představeních, obvykle ve spojení s Karlem Švenkem.

Se jmény všech tří těchto nadaných mladých mužů jsme se znovu setkali při četbě kopie originálního dopisu staršího, Viliho Süsslanda. Napsal jej záhy po návratu do Čech přítelkyni Ili a popisuje v něm nejtěžší část jejich válečného osudu. Jiří Süssland a Karel Švenk už se domů nevrátili, také Vilém zemřel nedlouho po válce. Dopis je dlouhý, obsáhlý, a čte se velmi těžce. Jeho podstatné pasáže (bez úprav) přetiskujeme.

★ ★ ★

7. VI. 1945

Moje zlatá Ili!

Nemůžeš si ani představit moje překvapení, když se mi dostal Tvůj dopis do rukou. Mohu Ti tak všechno popsat, prožívali jsme s Jirkou chudákem všechno až do konce. Raději bych ovšem s Tebou mluvil, ale to by bylo asi těžko pro Tebe možné. Pokusím se alespoň stručně všechno popsat, neboť jsem také nemocen a hrozně zesláblý.

...V Osvědčíně jsme čekali přesně měsíc, pak nás odvezli skupinu „kovodělníků“ do Thüringen, do městečka Meuselwitz, kde na nás čekal malý koncentrák a kde jsme pracovali v muniční továrně HASAG. ...Já s Jirkou jsme sice pracovali každý v jiné hale, ale oba jsme byli uvnitř, což mělo ...výhodu hlavně v zimě, kdy jsme nemuseli tak mrznout jako na př. Schwenk a Bubík.

...Jsme šťastni s Jirkou, že jsme spolu, závidí nám všichni, že máme jeden druhého. Jirka snáší vše lépe, hlavně hlad, mnohem lépe než já. ...Karel nese těžce hlad a hlavně hrozně mrzne venku při práci, která je pro něho těžká. ...Jednoho rána posílají nás z fabriky do lágru. ...Jako blesk proletí lágrem zpráva, že Meuselwitz se vyklizuje a koncentrák likviduje. ...Odjíždíme v otevřených vagoněch napresování a s nepatrným množstvím proviantu, ...neznámo kam.

...Asi za 4 dny zastavuje vlak v hraniční stanici Graslitz-Kraslice. Dál se nejede, zůstáváme stát na nádraží na zadní koleji. Po prvé nám rozdávají proviant, 1 bochník chleba pro 10 lidí. Bydlíme ve vagoněch, v noci mrznem a jsme šťastni, můžeme-li si aspoň chvíli sednout. Ti, kteří se umějí rvát, ...dokonce leží, zato musí někteří stát. Těšíme se na ráno, snad bude něco k jídlu. 1 bochník chleba na 16 lidí. Začíná to pěkně. Poláci vyčenichali krechtu s bramborama, než se odhodlávají s Jirkou, hrabe se už v krechtě 70 Poláků. Cpeme si s Jirkou kapsy. Poláci mají při ruce pytle, brambory v nich mizí, v tom přicházejí esesáci, slepé výstřely, utíkáme zpátky, každý máme asi 10 brambor, Karel nemá nic, je chudák indisponovaný, má již delší dobu hrozně oteklé nohy a nemůže chodit.

...Zase do vagonu, snad budeme sedět, samozřejmě zase přišli s Jirkou pozdě. Máme ale štěstí, můžeme se střídat, Jirka už sedí. ...Třetí den. Chleba myslím žádný, za to k večeru nálet Tieffliegerů na nádraží. ...Při náletu ležíme s Jirkou ve vagoně, teprv později se zvedáme, a vše se již rozbíhá směrem do blízkých lesů. ...Vagony se vyprázdnilo a vše prchá pryč. ...Mávají na nás dva kamarádi, připojujeme se k nim a vstupujeme do lesa. Navštěvujeme několik baráků, dostáváme trochu jídla, o noclehu nechťi ovšem ani slyšet, mají strach, v dalších domcích podobné zkušenosti. ...Dohadujeme se, co dál. ...Rozhoduje Volkssturm, který nás potkává na cestě a odvádí na nádraží, kde nás s ohromným zadostiučiněním vykonané povinnosti předává SS. ...Téměř vše se mezitím vrátilo, ...1:0 pro Němce. ...Asi čtvrtý den 1 chleba na

16 osob. 1 mas. konzerva na 20 osob. ...Začíná hlad, někteří lidé se mění ve zvířata. ...Přijíždí mnoho aut s vojáky i civily, značný chaos, nastupujeme před vagony, rozděluje se zbylý proviant. 1 bochník na osobu, 1 konzerva pro 6 osob. Seřazují nás na silnici a začíná pochod. ...Cíl pochodu Falknov. ...Začíná se stmívat, konstatujeme, že se páni SS od nejvyššího až po nejnižší scvrkli. Jásáme, jsme svobodni, teď někde přespíme a ráno se dáme zajmout Američany. Prožíváme krásný večer, po prvé svobodní! ...Hned po setmění zastavuje nás Volkssturm, odvádí celou skupinu do městečka do šatlavy a odtamtud ještě téže noci na jiné místo, tam už čekají jiné pochytané skupiny. Mnoho z Čechů chybí. Maďaři a Poláci téměř všichni vítají nás jízlivým úsměvem. 2:0 pro Němce. ...Páni SS se již zase trousí jeden po druhém a řadí nás k dalšímu pochodu. ...Nastává pochod hladu a útrap.

...A tak to začlo, nejdřív Karlovy Vary, Podbořany, Ludice k Manětínu, na Plzeň a zase zpátky jakoby k Lounům, nakonec Žatec a pak snad Litoměřice a Terezín. Každý den 20 - 25 km, někdo má dřevák, někdo má dokonce na druhou nohu botku, Karel Schwenk je bos, má hrozně oteklé nohy, často jdeme v horách, padá sníh, jak v tom čvachtají Schwenkovy nohy. Říká, že už nemůže dál, zůstává pozadu, tam ho pohánějí SS kolbou a přeci to jde kupředu. My tři začínáme být unaveni. ...Neumíme se rvát o jídlo. Jediný Jirka, ten ještě vždycky něco sežene pro mne i pro Karla. Jak je šťastný, když má v ruce kus chleba, který mu hodila babka z jednoho německého baráčku, když se SS nedíval, nebo urval kus tuřinu nebo řípy nebo pár brambor.

Zase jeden den na suchu, říkáme a spokojeně se zakusujeme do cukrovky jako kdyby to byla nejlepší pochoutka. Spíme venku, je dost zima, ale tulíme se k sobě, takže je nám docela dobře, zvláště když je něco v žaludku, Jirka dokonce sehnal vajgla. ...Horší je ranní probuzení a další pochod. ...Zase dnes 25 km, ani se nekoukáme kudy jdem, je hlad, cukrovka podivně páli v krku, dostáváme průjmy, skoro každý, příkopy jsou lemovány skrčenými muži a ženami, i já s Jirkou často spouštíme kalhoty, často nestojí za to ani zapínat pásek. Čím víc tuřinu, studených brambor, méně chleba, tím častěji se skáče do příkopu. ...Večer ženou nás do stodoly, jsme nějací slabí, ani se nesháníme po jídle, unaveni usínáme po absolvované rvačce o místo ve stodole, zahrabáváme se do slámy. Jirkův průjem se stále zhoršuje, začíná se bát jíst. Každý druhý den pokračujeme v pochodu, táhneme od vesnice k vesnici, spíme ve stodolách, dostáváme někdy malý krajíc chleba, tak jednou za 4 dny, jinak brambory, někdy dokonce polévka. Máme velký hlad. Jirkův průjem se horší, již se stává, že nemůže udržet stolicí a při sebemenším pohybu neudrží výkaly. Hrozně ho to deprimuje. ...Nejvíce bojíme se noci, kdy ležíme jeden vedle druhého a všichni nadávají nám prasat. ...Jirka hrozně slábne. Ležíme jeden vedle druhého, aspoň z jedné strany mohu ho chránit

před polským sousedem, který je ochoten zmlátit ho, protože se posral. Ili, nemůžeš si představit, co Jirka vytrpěl. Oba jsme hrozně slabí, už se neholíme, ale ani nemyjeme, o jídlo se starám chabě já, jsem také silně osláblý.

...Schwenka jsem schoval v jedné stodole, nemohl dál, od té doby o něm nevím. ...Zase ležíme ve stodole, Jirka říká, že nemůže dál. Po dlouhém dohadování se rozhodujem, že se ráno skryjeme ve slámě a že dál nepůjdeme.

...Časně ráno vylézáme až na patro a tam se zahrabáváme, rozhodnutí, že dále nejdem. Ráno vše nastupuje, SS prohlíží půdu. ...Ani nedýcháme, dnes je však důkladná prohlídka, ...někdo píchá puškou do snopu, už nás vidí. Auf! los! Ihr Schweinehund! ...Jirka se chce nechat zastřelit, připojuji se k tomu, SS se však k tomu nemá, ...

...obrací pušku a pažbou tak dlouho mlátí Jirku do hlavy, než se podaří vytáhnout ho násilím ze slámy a žene nás pažbou po schodech na dvůr. ...Jirka celý zkrvavělý se do mne zavěšuje a vydáváme se na cestu za ostatními v doprovodu hulákajícího esesáka. Za vesnicí Jirka klesá k zemi, vleku ho k příkopu. Dostávám rozkaz ho nechat ležet a jít dál. Nemohu se hnout. Esesák mne mlátí pažbou. Jirka mne prosí, abych šel. Esesák do mne buší jako zběsilý. Sbohem, Jirko, 3:0 pro Němce.

...Jirku naložili nakonec na vůz a od té doby ho vozí s námi. Večer se setkáváme ve stodole. ...Vypadá hrozně, vyhublý, špinavý (to jsem konečně také), těla máme rozškrábaná, hrozně nás štípou vši, máme jich tisíce a tisíce, už je ani nechytáme. Sundávám mu kalhoty, abych mu je u pumpy vypral. Je mi za to vděčný, jako kdybych bůhví co pro něho udělal. Hrozně ho deprimuje, že se nemůže udržet v čistotě. Poláci ve stodole už na nás vykřikují posraní Süsslandi a nechtí nás nikde nechat ležet. ...Druhý den další pochod, Jirka jezdí na voze, já chodím pěšky. Večer se setkáváme ve stodole. Oba silně slábneme, zvlášť Jirka, který následkem hrozných průjmů již sotva může chodit.

...Nemocní belhají se za námi k Ohři, vzkazují mi, že Jirka a ještě čtyři zůstali ležet někde na louce. ...Jirka je na prudkém slunci, hrozně zamazán vlastními výkaly, plný much, prostě v hrozném stavu. Usmívá se slabě a mává na mně chabě rukou. ...Teprve k večeru podaří se Jirku odvléci k blízkému stohu,

rozhodujeme se, že tam přespíme. Před tím odhodlávám se dobelhat do blízké vesnice a sehnat něco k jídlu. Ve vesnici se dovídám, že SS opustili tábořiště a že už vůbec všichni vojáci vyklidili vesnici. Tak je konec, já sám, ani nesháním jídlo a pokud možno, spěchám za klukama. Máme výbornou náladu, zítra se vydáme do vesnice a jsme zachráněni.

...Probouzíme se do prudkého sluníčka. Honím kluky aby vstávali. Je to však marné, ...jsou naprosto zesláblí. ...Konečně přichází záchrana, jako zázrakem. Objevují se dva mladí muži na kolech, s puškami, na prsou trikolory. Jsou to Češi a jdou nám na pomoc.

Jirka je jak v extázi, nazdar kluci, křičí, konečně jsme zachráněni! Češi s puškami beze slov nasedají na kola a v zápětí rekvírují na blízkém poli vůz i s koňma a kočím a odvázejí nás do vesnice. Tam nám připraví pokoj v jednom domku, čtyři lůžka, přinášejí jídlo a vše co potřebujeme. ...Konečně mohu Jirku trochu omýt a pak uložit na lůžko. Vypadá příšerně, jako kostlivec, srdce slabé, vyhladovělý, umořený a osláblý neustálými průjmy. ...Bylo by třeba lékaře pro Jirku. ...Vypadá to tak, že nejhůře je na tom Jirka, ten je nejslabší. ...Nejlepší jsem já, který přece může stát alespoň na nohou a poněkud posloužit Jirkovi.

Jirka je dost netrpělivý, stále volá po lékařské pomoci. ...Ve vesnici není lékař, nevím si již rady. Dávám mu Baldriánové kapky, nejrady by vypil celou skleničku. Má takovou touhu aby se uzdravil, aby to přežil. Zuřím nad svou bezmocností.

Teprve druhý den ráno odjíždíme na valníku do Žatce, tam nás přejímají lékaři a milosrdné sestry, jsme odšiveni, uloženi všichni čtyři na jednom pokoji. ...Druhý den Jirka dostává injekci na posílení srdce, injekci hroznového cukru, infusi. Občas začíná blouznit. ...Sestra mne upozornila, že je to velmi špatné. Chudák Jirka rve se se smrtí, vím to, v noci na 13. května je situace kritická. Chudák si rozhaluje košili, ...pak už jen těžko dýchá, stále nepravidelněji. Ve tři čtvrtě na dvanáct 14. V. 1945 umírá...

Milá Ili, srdečně Tě zdraví Tvůj

Vili Süssland.

(Opsáno podle kopie původního dopisu. Podle TPK, str. 506 zemřel Jiří Süssland 14. 5. 1945, je uveden v oddíle „Osvobození se dožili“.)

Děkujeme Jiřímu Ročkovi, který byl jedním ze vzpomínaných čtyř přátel, a dopis nám z USA poslal.

VÝSTAVA FOTOGRAFIÍ Z TEREZÍNA V BERLÍNĚ

V evangelickém kostele St. Marienkirche na Alexandrově náměstí v Berlíně se od 17. června do 31. července t.r. konala pod názvem „Terezín není muzeem“ výstava fotografií manželů Kurta Dziubeka a Waltraud Dettlingové. Dvakrát v posledních letech navštívili bývalé ghetto Terezín a tak silně na ně zapůsobilo, že se rozhodli své dojmy zachytit na fotografický papír. Proto vznikly velmi zvláštní snímky vypovídající o utrpení a strašidlech minulosti v tomto podivném městě, ale i o jeho dnešní realitě.

Na vernisáži se sešlo hodně lidí, kteří se zajímali nejen o fotografie, ale také o vystavenou pamětní knihu se jmény berlínských židů, odvlčených do Terezína a dalších táborů. Dotazovali se i na život v ghettu a musela jsem odpovídat na mnoho otázek.

Děk za uspořádání této záslužné výstavy patří zejména paní Anneliese Funkeové z evangelické církve v Berlíně.

Doris Grozdanovičová

HANA

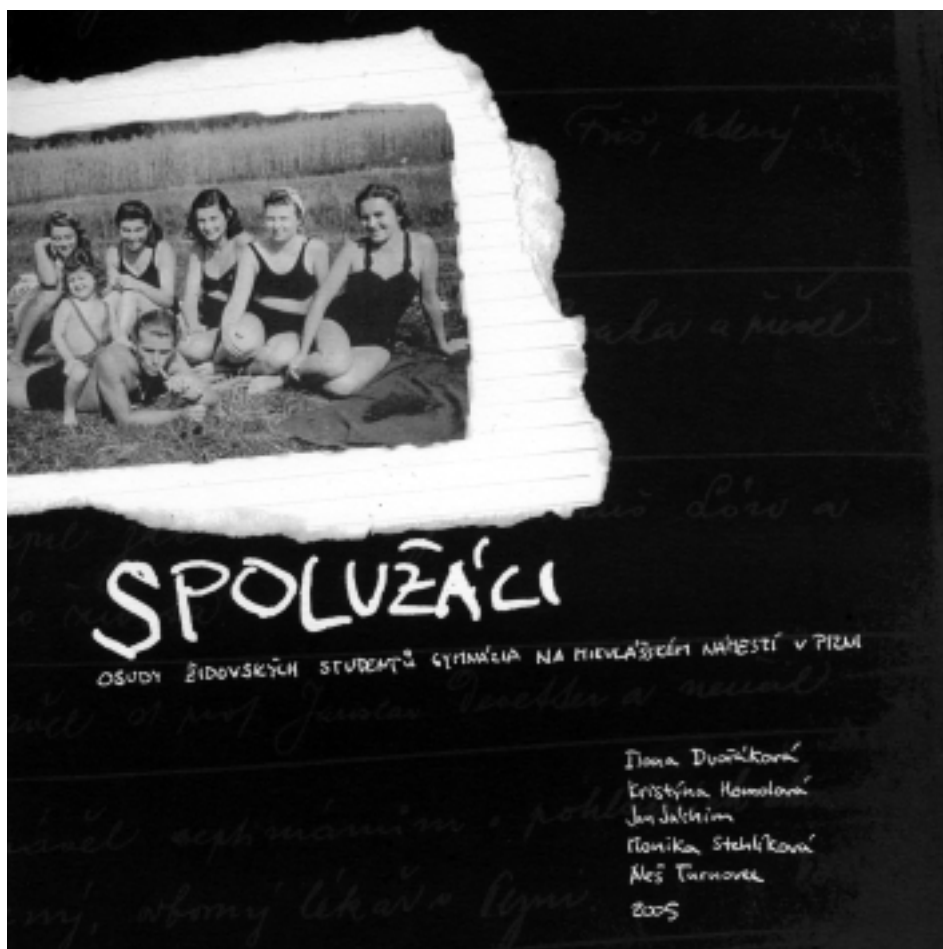
Hana bytostně nesnáší antisemity. Pociťuje odpor k rasistům všeho druhu, k perzekucím menšin, ke kriminálům pro politické odpůrce totalitních režimů. Na rozdíl od jiných, Hana se vzpírá bezpráví, i když se jí osobně netýká. Má to štěstí, že nepatří k žádné snadno identifikovatelné menšině. V davu byste ji nerozpoznali.

Hlavy států, političtí činitelé a kazatelé některých církví už zase vyzývají své stoupence k vraždám jako nástroji k dosažení blaha. Není obtížné vybat si v myslí obdobné hartusení a dav jásající nadšením při slibu, že svět bude očištěn od židů... Těm, kdo byli očitými svědky, resp. předmětem onoho slibu a jeho provedení, běhá mráz po zádech. Avšak i řada svobodomyšlných lidí se domnívá, že jde o prázdná slova. To je omyl. Liberální společnost si musí uvědomit, kam vede nezáměr o události „jinde“, „daleko“.

Je dobře, že přeživší holocaustu navštěvují školy a vykládají dětem své zážitky z období šoa. Za nemnoho let už tu žádní očití svědkové nebudou, a holocaust se připojí k řadě historických událostí, uváděných (nebo taky ne) v učebnicích dějepisu více či méně obšírně, jako apostrofa, případně jako výplod fantazie.

V některých zemích je výuka holocaustu povinným předmětem. Není náhoda, že například Německo zakódovalo toto téma do školních osnov. V mnoha jiných zemích, které necítí tuto odpovědnost nebo se jim holocaust nehodí do politického programu, se o této historické skutečnosti nemluví. Hana je učitelkou na jednom českém gymnáziu; už před lety, jako jedna z mála, si kladla otázku, kam se podělí židovští sousedé. Na rozdíl od přeživších, jejichž samé ego je impregnované holocaustem, Hana není zatížena minulostí, jen hledá pravdu, kterou je třeba mladým lidem vštípit. A podle tohoto svého vnitřního pocitu začala učit o holocaustu své žáky na gymnáziu.

Hana je spoluautorkou gymnaziální učebnice, která pasáž o holocaustu uvádí textem Primo Leviho: *Vy, kdož žijete v bezpečí svých vyhřátých domovů, vy, kdož se večer vracíte k teplému jídlu a přátelským tvářím: Považte, je-li člověk ten... co umírá pro nic za nic.* V učebnici je i kapitola o židovském chlapci, terorizovaném českým učitelem, i text Petra Ginze, zavražděného v Březince. A také výňatek z textu Jiřího Orteny i ze Škvoreckého románu Sedmírámmenný svícen. A seznamy dětí z Terezínského domova s poznámkou *zahynul* a v ojedinělých případech *přežil*. Je v ní popis funkce tábora Osvětim-Březinka. V učebnici jsou vyobrazeny kameny ze Zahrady vzpomínek

Titulní strana knižky „Spolužáci“, kterou vydalo plzeňské gymnázium v roce 2005

nesoucí jména mrtvých; kameny jsou čisté, někdo je nedávno umyl, seškrabal špínu třeba i nehty, určitě to nebyli náhodní kolemjdoucí.

Další publikace, kterou Hana nazvala „Sborník“, je literárně i graficky upravený skvost o „spolužácích“. Kniha je symbol, neznázorňuje jen jedno specifické gymnázium, ale každé gymnázium, každou školu v zemi. Měla by sloužit i vládním byrokrátům jako výzva, že holocaust, ani jiná bezpráví nelze přecházet mlčením. Knihu připravila skupina dětí pod Haniným vedením. Toto malé veledílo je obsahově i prezentačně tak bohaté, že je nelze v jednom odstavci plně charakterizovat a zejména několika slovy vyjádřit jeho celkový obsah a duch. Sborník není jen běžnou učebnicí; má totiž duši. Autoři snad měli na mysli uctít památku bývalých žáků jejich gymnázia, ale ve skutečnosti vyslovili globální nařčení lidské společnosti, špatnosti, je voláním, dosud marným, že se holocaust v jakékoliv podobě už nikdy nesmí opakovat. Sborník nám přibližuje bývalé studenty plzeňského gymnázia, ukazuje jejich fotografie, dopisy, rodinné životy, než byly decimovány, nacistická nařízení, antisemitské lži, Belzec, Sobibor, Osvětim-Březinka... likvidaci člověka. Knihu nelze kladně hodnotit jen krátkým souhrnem, tím méně, když si uvědomíme, že ji nevytvořily oběti předsudků,

rasismu anebo nacismu, ale mladí lidé, kteří pravdu teprve hledají.

Hana a několik jejích žáků/spolupracovníků plánují nyní přípravu dalšího sborníku o dvanácti chlapcích, ubytovaných v jednom pokojíku Terezínského ghetta. Kniha vyjde pod titulem čísla pokoje; místnosti tam byly očíslovány stejně jako později osoby, v nich žijící. Tito chlapci byli postupně deportováni z Terezína „na východ“ do vyhlazovacích a koncentračních táborů. Polovina z nich byla zavražděna. Ze zbytku chlapců, kteří nacistické běsnění přežili, někteří zemřeli po válce přirozenou smrtí, jeden z ještě žijících se vypracoval na pozici děkana slovné univerzity, jednomu se stále nedaří pochopit, oč člověku jde, jeden odmítá zabývat se svým původem a minulostí. Hana a její skupina shání informace o těchto dvanácti chlapcích, o každém z nich, o jejich rodinách, domovech, činnostech, o jejich obavách a nadějích, aby oni a jim podobní nezmizeli ze světa jen jako popel a dým.

Hana a její žáci občas navštěvují místa bývalých vyhlazovacích táborů. Snad z piety a snahy porozumět. Po zavíracích hodinách, po odchodu turistů, tam vládne ticho.

Hana je smyšlené jméno. Protagonistka tohoto textu si nepřála být jmenována, tvrdí, že „*takových jako já je tu plno*“, s čímž rozhodně nelze souhlasit.

Tom Luke

12 milionů mrtvých esesáků a Mr. Jábych

Nejméně jednou, ale spíš opakovaně, se to stalo každému průvodci po místech spojených s holocaustem. Už jsem se o tom kdysi zmiňoval, ale jistě nikoli jenom já. Přesto mě nedávná zkušenost vyprovokovala, abych se k tomu vrátil a alespoň tímto článkem se s tím vyrovnal; úplně se s tím vyrovnat nelze.

Rozhovor, který uvedu, se neodbýval úplně tak, jak jej líčím; dovolil jsem si určitou dávku básnické licence. Ale to podstatné, nepřeklenutelná propast ve vnímání chování a možností skutečných obětí holocaustu, a těch, kdo znají holocaust jen z vyprávění, četby a filmů, existuje a není vymyšleno.

Mr. Jábych: „Jednu věc naprosto nechápu. Jak to, že jste si dali všechno líbit? Já bych to rozhodně nepřipustil!“

Průvodce: „Vždyť jsem vám přece vysvětlil, jak se ta jednotlivá ponižení a dílčí ztráty lidských práv a důstojností daly postupně. Jak jsme byli postupně okrádáni nejen o majetek, ale o všechno, co člověk potřebuje k životu, až se z nás staly skelety, potažené kůží.“

Mr. Jábych: „No právě. Když už jste se dostali až do Osvětimi - Březinky a věděli jste, že taky na vás čeká plynová komora, proč jste se nevzbourili?“

Průvodce: „Jak si to představujete? Byli jsme polomrtví hladem a dřinou a beze zbraně.“

Mr. Jábych: „Já bych se vrhnul na nejbližšího esesáka a vytrhnul bych mu pistoli z pouzdra. Já bych nejdřív zastřelil jeho a pak aspoň ještě jednoho dalšího.“

Průvodce: „Opravdu si myslíte, že by se to lidskému stínu povedlo?“

Mr. Jábych: „Mně určitě. Já bych to určitě zvládl. A víte, jaký by byl výsledek? Nejen šest milionů mrtvých židů, ale taky dvanáct milionů mrtvých esesáků!“

Průvodce: „I kdybych připustil vaši nesmyslnou a za vlasy přitaženou teorii, uvědomte si, kolik bylo v oněch šesti miliónech dětí, žen a starých lidí.“

Mr. Jábych: „S kým vlastně jste, s židma nebo s esesákama? Ale dobře. Připusťme, že těch, kdo by byli schopní jednat jako já, byly jen dva miliony. Stejně by to znamenalo čtyři miliony mrtvých esesáků.“

Po podobné, byť poněkud méně absurdní výměně názorů, se občas pokusím kontrovat stejně nesmyslně.

Průvodce: „Holocaust je nejen největší zločin lidských dějin, ale i obrovské selhání takzvaných západních demokracií. Spojené státy (jistě čtenář bez námahy uhádl, z které země Mr. Jábych pochází) nevydaly v oněch letech, kdy ještě bylo možno zachránit velkou část evropského židovstva, ani jediný *affidavit* navíc než obvykle. Proč?“

Mr. Jábych: „Vy máte ale naivní představy. Copak si mohla Amerika dovolit, aby do ní přijely statisíce nebo miliony emigrantů? Kde by sehnali práci? Kdo by je živil?“

Průvodce: „Použijí stejně naivní a nereálné metody jako vy předtím. V USA je přece vlivná židovská lobby. Proč nepřinutila prezidenta a vládu?“

Mr. Jábych: „To si myslíte, že se měl pan Roubitchek, pan Pick nebo pan Goldstein sebrat a zajít za prezidentem? To si myslíte, že je to tak jednoduché?“

Průvodce: „Jistě to není jednoduché, ale já bych to udělal.“

Naneštěstí nebyly mezi lidskými troska-

mi dva miliony tak statečných, pohotových a hbitých hrdinů jako *Mr. Iwouldhave*.

Mr. Jábych je někdy starší pán, jindy muž ve středních letech, jindy mladý sva-lovec, hráč amerického fotbalu, který by mohl skály ... prodávat.

To, že se oběti holocaustu nebránili, nevyčítají jen američtí židé. I generace narozená v Izraeli po II. světové válce měla svým rodičům za zlé, že „šli na jatka jako ovce“. Pro ni začaly moderní dějiny lidstva založením státu Izrael. Teprve příslušníci další generace, generace vnoučat přeživších, aspoň zčásti pochopila, čím prošli jejich prarodiče, a podle toho se chová.

Co z toho plyne?

- Existují nepochopitelné věci (události, osudy).
- Existují nesdílitelné věci (události, osudy, pohnutky, činy).
- Lidstvo jako celek je nepoučitelné.

Pavel Stránský

Vzpomínka na Erika Poláka

V jednom z velmi teplých letních dnů, v neděli 25. června v odpoledních hodinách, se sešli v Magde-burských kasárnách v Terezíně četní přátelé, kolegové a další souputníci Erika Poláka u příležitosti vydání jeho vzpomínkové knížky *Tři kapitoly*, která obsahuje, jak vydavatel upozornil, ve skutečnosti jen první z nich. Díky za ni.

Erik ji napsal v roce 1988 a sleduje v ní období svého života, asi od svých šesti let, zhruba do konce války, ve všech jeho souvislostech a složitostech, které doba, v níž žil, židovskému chlapci přinášela. Vzpomínky jsou přehledné a přesné, nezapřou autorovo povolání historika.

Setkání zahájil vydavatel, Erikův syn Jirka, který poděkoval všem, kdo se na jejím vzniku podíleli.

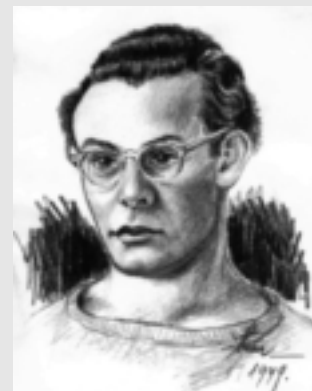
Dále promluvila předsedkyně Terezínské iniciativy Dr. Dagmar Lieblová, která se věnovala zejména okolnostem vzniku Terezínské iniciativy, na níž se Erik významně podílel.

Jako poslední promluvil spisovatel Arnošt Lustig, který se s Erikem znal od dětství. Oba patřili ke známé libeňské dětské židovské partě. Připomněl různé situace a příběhy, které spolu prožili, a upřímně přivítal vydání této vzpomínkové publikace, k níž sám napsal úvodní slovo.

V další části setkání se účastníci přesunuli do přízemí kasáren, kde bylo, jako obvykle v Terezíně, připraveno výborné a esteticky krásné občerstvení. Hosté si ještě dlouho příjemně povídali.

La.

Erik Polák na kresbě z roku 1949

AMOS OZ O OŽEHAVÝCH PROBLÉMECH DNEŠKA

Dostala se mi do ruky neobyčejně zajímavá knížka, útlá rozsahem, ale široká a důležitá obsahem. Nejráději bych ji tu celou ocitovala, což je ovšem nemožné, a proto se alespoň vynasnažím přiblížit vám její myšlenky.

Je to kniha Amose Oze, dnes asi nejvýznamnějšího izraelského spisovatele, i do češtiny hojně překládaného. Jsou to tři přednášky, které autor pronesl v roce 2002 na univerzitě v Tübingenu a v roce 2004 knižně upravil. Z anglického originálu *Help Us to Divorce* ji v roce 2006 pod českým názvem *Jak vyléčit fanatika* vydalo nakladatelství Miroslav Horáček - Paseka.

První přednáška má titul *Mezi dvěma právy* a ukazuje na základě historických zkušeností tragické následky boje mezi dobrem a zlem, mezi právy a nároky jedněch proti stejně oprávněným nárokům druhých. Neústupnost a z toho vyplývající agrese brání často jediné možnému řešení - kompromisu. Autor, přestože rozený a věrný Izraelec, se vyjadřuje k hledání cesty, vedoucí k ukončení válek a konfliktů v blízkovýchodním prostoru a vidí ji ve vzájemné dohodě, která povede k vytvoření dvou států, Izraele a Palestiny. Fundamentalismus na obou stranách takovému vývoji brání a přitom jiná alternativa podle jeho názoru neexistuje. Trvajících války jsou to nejhorší, postihují všechny a nejvíce uprchlíky zbavené domova. Časem nezbude než přijmout řešení, byť bolestné, oddělení.

Přednáška s nadpisem *Jak vyléčit fanatika* je již obecnější a týká se zápasu mezi fanatismem a pragmatismem, snášenlivostí a pluralismem, kritizuje černobílé vidění a vyzývá fanatiky k rozumným kompromisům, bez tvrdé obrany zásad, kdy si fanatik myslí, že jen jeho pravda je tou jedinou správnou, a má potřebu svou pravdu vnutit druhým. Uvedu citát: *Fanatik touží po spáse vaší duše, chce vás zbavit chyb, vyléčit vás ze špatných politických sklonů, nesprávné víry či bezvěrectví. Zaklínadlem ideologických hnutí první půlky minulého století bylo obětování se za lepší zítřek, za zářnou budoucnost pro naše děti se museli kromě nás obětovat i jiní. Podstata fanatismu spočívá v touze přimět druhé ke změně. Schopnost vcítit se do druhého a smysl pro humor se mohou stát*

alespoň částečnou obranou proti genu fanaticismu, který nám všem koluje v krvi. Lékem proti fanaticismu je zásada „Žij a nech žít druhé“. Tolik Amos Oz o nebezpečí fanaticismu ve své druhé přednášce. Třetí je už jenom stručné postskriptum o uplatnění těchto názorů na současný, léta trvajících konflikt v Izraeli.

Knížka o 77 stranách vám přiblíží aktuální problémy světové politiky, zvláště na Blízkém východě, a zajistě brzy zmizí z knihkupeckých pultů. Proto s koupí dlouho neváhejte.

Eva Štichová

Foto: Matěj Stránský;

snímek Amose Oze je z jeho návštěvy Prahy v září 1994

„Společně proti zapomnění“

Tak nazvala pedagožka berlínského gymnázia Manfreda von Ardenne, PhDr. Margit Nagorsniková, svůj seminář, v němž před dvěma lety začalo pracovat kolem patnácti jejích žáků, které mj. také vzdělávala v oblasti hudby a estetiky. Ve spolupráci s přeživšími koncentračních táborů se měli tito gymnazisté mj. zabývat problematikou umění a kultury v období holocaustu.

22. června měli studenti Margit Nagorsnikové možnost představit výsledky své činnosti (včetně bohaté obrazové i zvukové dokumentace) v nové budově Nadace Konrada Adenauera v centru Berlína. V přílehlých chodbách instalovali rozsáhlou výstavu (která nyní putuje po Berlíně, pak snad i po dalších německých městech), přímo v sále nadace pak předvedli výsledky svého bádání formou rozsáhlého recitačního a hudebního pásma (dokonce s vlastním orchestrem a sborem), které doplňovali promítáním obrazů a filmů.

Hlavní pozornost věnovali základním informacím o Terezíně a Osvětimi, o životě tamních vězňů a jejich kulturních aktivitách. Podrobně sledovali osudy Viktora Aronsteina, Ilse Weberové, Lili Jahnové, Almy Rose, Anity Lasker-Wallfischové, a zejména přítomných přeživších, Helgy Hoškové, Evy Erbenové, Evy Herrmannové, bývalého člena terezínské jazzové skupiny Coco Schumanna (který nakonec ze zdravotních důvodů do Berlína nepřišel) a drobné Esther Bejarano, která přežila Osvětim díky tomu, že v dívčím orchestru hrála na tahací harmoniku (na kterou zpočátku vůbec neuměla hrát). Po mnohaleté anabázi v Izraeli dnes žije Esther Bejarano - dnes více než osmdesátiletá - v Hamburku, kde založila sdružení přeživších osvětimských vězňů a čile demonstuje proti neonacistům.

Prezentace seminárního kurzu měla mj. také přesvědčit příslušné činitele, aby různé aspekty problematiky umění a kultury při vypořádání se s holocaustem rovněž zařadili do seznamů volitelných témat při písemných maturitách na německých gymnáziích. Podle vřelého ohlasu lze soudit, že usilovná práce berlínských gymnazistů pod vedením Margit Nagorsnikové dosáhne svého cíle. Napříště by mělo společně usilovat „proti zapomnění“ stále více německých gymnazistů.

Eva Herrmannová

Malý zlomek důkazů podivného chování Rooseveltovy administrativy k židům za druhé světové války

Před několika měsíci udělil Colin Powell, tehdejší ministr zahraničí USA, posmrtné vyznamenání Hiram (či Harrymu) Binghamovi IV. za jeho „konstruktivní nonkonformismus“. Víc než padesát let se bránilo Ministerstvo zahraničí všem pokusům o Binghamovo vyznamenání. Byl pro ně jen podřadným členem diplomatických služeb USA, nebezpečným tvorem, jednajícím na vlastní pěst, jehož se nakonec zbavili. Až po smrti byl veřejně uznán hrdinou.

Bingham pocházel z významné rodiny. Jeho otec (posloužil za vzor vymyšleného Indiana Jonese) byl onen archeolog, který v roce 1911 odkryl město Inků Machu Picchu v Peru. Harry vstoupil do diplomatických služeb a v roce 1939 zastával místo vicekonzula USA v Marseille.

USA byly tehdy neutrální. Aby nepudily loutkovou vládu maršála Pétaína, nařídila vláda USA svým představitelům v Marseille, neudělovat vstupní víza židům. Bingham považoval tuto politiku za nemorální a dělal vše pro to, aby ji porušil, přestože riskoval svou kariéru.

Navzdory nařízení svých nadřízených ve Washingtonu udělil víc než 2.500 vstupních víz do USA židům a jiným

uprchlíkům, včetně umělců Marca Chagalla, Maxe Ernsta a rodiny spisovatele Thomase Manna. Ve svém marseilleském domě také židy ukrýval a opatroval jim falešné osobní doklady pro jejich nebezpečné cesty Evropou. Spolupracoval s francouzským podzemním hnutím na propašování židů z Francie Středozezemním mořem do Frankova Španělska v roce 1941. Na jejich výdaje přispíval dokonce z vlastní kapsy.

Washingtonu došla trpělivost. Poslali ho do Argentiny, ale on své nadřazené znovu rozzlobil svými zprávami o pohybu nacistických válečných zločinců.

Nakonec ho přinutili, aby zcela opustil diplomatické služby USA. Bingham zemřel v roce 1988 v naprosté chudobě. O jeho činnosti se téměř nic nevědělo, až jeho syn po otcově smrti objevil několik dopisů v jeho pozůstalosti. Teprve nyní se mu dostalo ocenění mnoha skupinami a organizacemi, včetně OSN a Státu Izrael.

Na webových stránkách objevila Michaela Vidláková, z angličtiny přeložil Pavel Stránský

Dopis do Ekvádoru

Paní Anna Glaserová, nar. 10. 7. 1895, ovdověla v osmadvaceti letech po dvouletém manželství s Eduardem Glaserem z Čivic u Radnic. Bydlela se synem Jiřím v Plzni, v Husově ulici č. 7, kde se Jiří narodil, a později, před deportací, v Plachého ulici 33. Jiří odjel se strýcem Otou Ledererem a jeho budoucí manželkou v červenci 1939 do Ekvádoru. V Jižní Americe (Ekvádoru a Venezuele) prožil většinu svého života.

Jeho matka zůstala v Plzni, odkud byla prvním plzeňským transportem R - 18. 1. 1942 deportována do Terezína a za necelé dva měsíce, 11. 3. 1942, transportem Aa do ghetta v Izbici v lublinské oblasti východního Polska, kde zahynula.

Den před odchodem na shromaždiště do sokolovny v Plzni synovi ještě napsala dopis.

Můj nejdraší Jiříčku.

Plzeň, 11/1 1942

Jdu z domova - s baťohem na zádech a na prsou s číslem 495 do sokolovny - kde je shromaždiště - asi 1200 vystěhovalců, budeme snad očkováni a ostříháni. Smíme vzít s sebou 50 kg. Nebýt Tebe, mé nejdraší dítě, nešla bych. Nebudu Vám smět ani psát. Jedeme do neznáma, snad do Terezína, prozatím. Mám z toho velký strach, mám strach také o našeho milého tatínka. Dostala jsem od nich právě přiložený expres dopis. To loučení je strašné; 6 neděl se nesmí pak z místa psát - zatím už může přijít na řadu tatínek s Hermínkou a nebudeme vědět jeden o druhém. Je to k zoufání! Mé drahé dítě, píše Ti tento dopis proto, kdybys se snad nevrátila, vím, kdybys mě nenašel, šel bys určitě k Vládovi, který Ti zůstal jistě upřímným kamarádem. Také jeho maminka, která mi dala teplé boty, z nohy přímo. To je při dnešních poměrech přímo oběť. Prostě jsou ohromně hodní ke mně, také p. dr. Č., p. ing. K., dále Vena Karlík a jeho žena, Tonča Křížků. Dále, Jiříku, mám velmi dobrého kamaráda Jarku Polívku, jak se dozvíš od Vládi, udělal pro mě ohromně. Je to úplně sebeobětování. Jiříčku, budou-li to poměry dovolovat a já se zdráva vrátím, najdeš v něm dobrého tatínka. Bůh chraň, nevrátím-li se, obrať se na něj, bude Ti o mně povídati i Ti pomůže, budeš-li potřebovat, lecos u něj najdeš, radu atd. Je to prostý, ale ohromně dobrý člověk. Ohromně se o mě už přes dvě léta staral.

Jiříčku, Tvůj poslední dopis ze dne 29.10., došel 29.11., mě ohromně potěšil, mám radost převélelikou, že zase studuješ, nepsala už jsem Vám od 26.11. Doma jsou bohudík zdraví, mám obavy, musí také. Oskar s Katzovými jedou také se mnou, totiž s mým transportem. Hodně známých. Nejhorší je, že od Vás teď nebudu nic dostávat i Vy ode mě. To budou tedy ohromné starosti. Buďte mi jen všichni hodně zdraví. A, milý Jiříčku, Otovi nikdy nezapomeň, co pro nás oba udělal. Přes to, že prodávám už 3. rok strašně stesku a starostí o Tebe, jsem šťastna dnes, že jest Vám tohle ušetřeno, je to úplná katastrofa.

Tedy zítra ráno v 9 hodin musím být v sokolovně, abych 17/1 odjela.

Ještě jednou, buďte zdraví a snad Bůh dá, že se přece zdraví všichni sejdem. Zrovna odešel Vila z Klatov, slyšel, že odjíždíme, přišel se rozloučit, četl Váš dopis a měl radost. Srdečně Vás všechny zdraví a líbá a zvláště Tebe, můj Jirko, Tvá máma.

Etíku, Tobě i Otíkovi za všechno děkuji.

Dopis i informace, z nichž jsem vycházela, nám zaslal pan Radovan Kodera z Národního památkového ústavu v Plzni.

A. L.

**Stručné výňatky z časopisu ZEICHEN, č. 4, prosinec 2005,
čtvrtletníku vydávaného Aktion Sühnezeichen Friedensdienste a. V.,
Auguststrasse 80, 10117 Berlín, Německo**

**Kathrin Wittler: WO DER EIGENE AKZENT EINER VON VIELEN IST (KDE JE VLASTNÍ PŘÍZVUK JEDNÍM Z MNOHA)
Erfahrungen mit Multikulturalität in London (Zkušenosti s multikulturalitou v Londýně)**

„Jednou z nejdůležitějších a nejpřekvapivějších zkušeností během mé dobrovolné služby, s níž jsem před odjezdem nepočítala: multikulturalita. Mé prvotní zklamání ze skutečnosti, že téměř nikdo v autobuse, v obchodech a na ulici nehovoří anglicky bez přízvuku, ustoupilo rychle velkému nadšení nad mnohostranností tohoto obrovského města s tím spojenou. Pojem „multikulturalista“ vyloučí v Německu nanejvýš nepatrné pousmání, zatímco v Londýně se multikulturální mnohostrannost stala jedním z význačných rysů a byla zdůrazňována zvláště silně v době, kdy se Londýn ucházel o čest stát se pořadatelem Olympijských her v roce 2012.“

(Kathrin Wittler /20/ působila v letech 2004/5 v Institutu Lea Becka. Nyní studuje v Berlíně německou literaturu a vědu o Africe a Asii.)

**Gesine Stern, Jakob Stürmann: FREUNDSCHAFT DURCH WISSEN (PŘÁTELSTVÍ NA ZÁKLADĚ VĚDOMOSTI)
Eine deutsch-ukrainische, jüdisch-christliche Begegnung in der Ukraine (Německo-ukrajinské, židovsko-křesťanské setkání na Ukrajině)**

„Od 27. července do 10. srpna 2005 jsme uspořádali letní tábor v malém ukrajinském městečku Mogiliov-Podolski, abychom něco udělali proti silicím antisemitismu jak v Německu tak na Ukrajině. Našimi velkokorysími hostiteli byly Výbory Ukrajinského svazu vězňů-obětí nacionálního socialismu a tamní Židovská obec. Program byl mnohostranný a trval často od rána do večera. V pěti dvojjazyčných seminárních jednotkách jsme se zabývali těmito tématy: identita, představy o zemích a náboženstvích, dějiny židovstva a antisemitismu. Navštívili jsme bývalé ghetto, místa masových vražd v okolí města, židovský hřbitov i bývalý vyhlazovací tábor Pečoru. Při loučení nám jedna z místních obyvatelek potvrdila, jak byla přítomnost naší mládežnické skupiny znát v celém městě. Část nově získaných vědomostí z naší vzájemné výměny zachycuje i dvojjazyčný časopis (německo/ukrajinský).“

(Gesine Stern /21/ pracovala jako dobrovolnice v Kyjevě v letech 2004/5, Jakob Stürmann /20/ byl v letech 2004/6 činný v projektu „Unser Haus“ (Náš dům) Ukrajinského svazu bývalých vězňů v Kyjevě.)

Gesine Stern, Wladimir Roor: DIE TOLERANZTRÄGER (NOSITELÉ TOLERANCE)

„V posledních měsících se množí pravicově extrémistické násilnosti: Koncem srpna zbili skinheadi v centru Kyjeva studenta ješivy tak, že mu hrozila smrt. O dva měsíce později zmlátili opilý mladíci rabína a jeho syna. V mnoha provinčních městech jsou pomalované zdi hákovými kříži, internetovými adresami a výzvami proti židům, muslimům a homosexuálům. Na pomníku obětem masakru v Babim-Jaru lze číst: „Jednou oddělá Hitler všechny Turky a teplouše.“ Vznikají však i pokrokové organizace mládeže, rozhodnuté čelit tomuto nebezpečnému trendu.“

(Wladimir Roor /24/ byl činný v letech 2004/6 jako dobrovolník v Ukrajinském svazu bývalých vězňů v Kyjevě.)

Harald Barre: EY, IS'JA COOL MIT DEN JUDEN (HLEĎME, TI ŽIDÉ JSOU COOL)

Pädagogische Führungen am Jüdisch Historischen Museum in Amsterdam (Pedagogické provádění Židovským historickým muzeem v Amsterdamu)

„Prohlídka začíná otázkou žákům: „Co vás napadne jako první, uslyšíte-li slovo „židovský“? Odpovědi sahají od „orlí nos“, „peníze“, přes „Ajax Amsterdam“ až po „Bradatý ortodoxní žid“.“

„Všechno sedí,“ ujistí žáky průvodkyně a ukáže jim fotografie, které jejich domněnky potvrzují. Vede je však dále výstavou, kde jsou mj. fotografie Frédérica Brennera ze série Diaspora, homelands in exile (Diaspora, exilový domov). Ortodoxní židé z Jeruzaléma, sedláci z Ruska, umělci z Evropy, motorkáři z USA, transvestiti z Jihoafrické republiky a další a další. Spojuje je jediné: jejich židovství.

„Cože, tohleto všechno jsou židé? Vždyť vypadají jako, jako my!“

Po prohlídce muzea padlo mnohé předpojaté klišé a mnohokrát jsem zaslechl vyjádření, které jsem použil jako nadpis článku“.

(Harald Barre /21/ pracoval jako dobrovolník v letech 2004/5 v Joods Historisch Museum v Amsterdamu. Nyní studuje dějiny a politiku v Hannoveru.)

**Stručné výňatky z časopisu POSTFORWARD, zima 2006, vydávaného
SURVIVORS OF THE SHOAH VISUAL HISTORY FOUNDATION
(NADACE PRO OBRAZOVÉ DĚJINY PŘEŽIVŠÍCH)**

ECHOES AND REFLECTIONS, Setting a new standard for Holocaust and tolerance education

(OZVĚNA A ODRAZ, vybudování nové normy pro studium holocaustu s výchovou k toleranci) - redakční článek

Před rokem se spojily tři organizace k obdivuhodnému a žhavému úkolu: ozřejmit nové generaci studentů, k čemu může dojít, jestliže dovolíme předsudkům a diskriminaci, aby se rozvíjely, a jestliže se jednotlivci, vedoucí činitelé obcí i vlád nepostaví nespřavedlnosti.

Výsledkem je ECHOES AND REFLECTIONS, multimediální osnovy nauky o holocaustu, k jehož vytvoření se sdružily Anti-Defamation League (Liga proti hanobení), Shoah-Foundation (Nadace Šoa) a Yad Vashem.

„Holocaust education can teach not only facts, but also principles. The job of ECHOES AND REFLECTIONS is not to give answers, but to raise questions.“ / „Výchova o holocaustu může naučit nejen faktům, nýbrž i zásadám. Úkolem OZVĚNY A ODRAZU je naučit nedávat odpovědi, nýbrž klást otázky.“ - Yossi Hollander

Z časopisů vybral a ve zkrácené verzi přeložil
Pavel Stránský

INFORMACE - VZKAZY - VÝZVY - PROSBY

Na adresu Terezínské iniciativy došel tento dopis z CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY:

Drazí přátelé,

Jak již víte, rozhodl výkonný výbor Claims Conference v New Yorku, že počínaje červencem 2006 budou v tel-avivské pobočce posuzovány nové žádosti podané na *Fond pro přeživší holocaust ve střední a východní Evropě/CENTRAL & EASTERN FUND FOR HOLOCAUST SURVIVORS (CEEF)*.

Chceme vám tímto dopisem poděkovat za vaši obětavou práci ve prospěch přeživších holocaust a za vaši podporu poslání Claims Conference. Jsme přesvědčeni, že vaše spolupráce s tel-avivskými kolegy bude úspěšná.

Pokud byste potřebovali jakoukoli pomoc nebo informaci, náš tým ve Frankfurtu je vám plně k dispozici.

Osoba zodpovědná za CEEF v Tel-Avivu je paní Andrea Haas. Kontakt:

Tel: +972-3-519-4401 (základní informace), Fax: +972-3-516-9698, E-mail: ceef@claimscon.org

Adresa:

Claims Conference, CEEF

P. O. Box 29733, Tel-Aviv 61297, Izrael

S přáním všeho nejlepšího

Georg Heuberger, zástupce v Německu
Svetlana Valkanova, ředitelka, oddělení pro Evropu

Ráda se dozvím víc

Má matka Lieselotte (tehdy) Jakobowitz byla od roku 1941 nebo 1942 v Terezíně s mým bratrem Dannym. Tehdy mu byl rok. Oba tam byli až do roku 1945. V Terezíně potkala také mého otce Jakuba Štátného, kterého si později vzala za manžela.

Matka mi nikdy nic o svém tehdejším životě nevyprávěla. Hledám proto někoho, kdo ji znal, kdo byl s ní ve stejné době v Terezíně. Ráda se dozvím víc.

Eva Brogl, Friedensallee 174, 63263 Neu Isenburg, BRD

Již několik let se zabývám zpracováním kulturního života v Terezíně a prosím pamětníky o pomoc zapůjčením písemných či jiných věcných materiálů, které terezínský kulturní život dokumentují. Budu vděčná i všem pamětníkům, s nimiž se mi dosud nepodařilo navázat spojení, o pomoc při dokumentaci tématu.

Pokud máte nějaké materiály, zejména divadelní texty, ozvěte se mi, prosím. Navštívím vás, kdekoli si budete přát, přinesu si digitální fotoaparát a dokumenty si ofotografuji na místě, abych si je od vás nemusela půjčovat.

Lisa Peschel
Fulbright Commission, Táborská 23, 130 00 Praha 3
tel.: 222 718 452, 222 729 987, fax 222 729 868

Píšu diplomovou práci o spisovateli Maxi Brodovi (1884 - 1968). Hledám jakékoliv památky, vzpomínky, postřehy o M. B. a členech jeho rodiny, dalších příbuzných a přátel. Rád bych také koupil jeho knihy, a to jak v německém originále, tak i v českém překladu.

Radek Veselý, Kolínská 15, 130 00 Praha 3
tel./fax: 267 310 082, mobil: 603 383 333, e-mail: vesely.rad@volny.cz

Výstava *Byl jednou jeden svět* v Mohelnickém muzeu

Výběr exponátů z putovní výstavy *Byl jednou jeden svět* je od 10. února 2006 instalován v Mohelnickém muzeu. Jde o dobové fotografie, texty a trojrozměrné předměty dokumentující historii židovských komunit v Lošticích, Mohelnici a Úsově. Výstava *Byl jednou jeden svět* byla v minulém roce prezentována v loštické a úsovské synagoze, ve výstavní síni hradu Bouzov, v Uměleckém centru Univerzity Palackého v Olomouci a ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze. K nově získaným materiálům patří například kniha *Stunden der Andacht (Hodiny zbožnosti)*, kterou napsala spisovatelka Fanny Neuda v Lošticích roku 1855. Autorka byla ženou loštického rabína Abrahama Neudy a knihu věnovala jeho památce. Toto dílo je významné, neboť jde o jednu z prvních knih svého druhu, kterou sepsala žena pro židovské ženy. Kniha se záhy stala *bestsellerem* a dočkala se více než třiceti vydání. Kolem roku 1860 byla přeložena do angličtiny a vydána ve New Yorku pod názvem *Hours of Devotion*. Nové vydání se objevilo v roce 1936 a bylo určeno pro ženy žijící v nacistickém Německu. Kniha vyšla několikrát i po válce a další vydání se připravuje ve Spojených státech na rok 2007. Na výstavě je také např. zastoupena Emilie Schindlerová (Schindlerův seznam), která se narodila v nedalekém Maletíně, a Otto Wolf, mohelnický rodák, jenž uprchl před transportem a skrýval se spolu s rodiči a sestrou v lesích a ve vesnici Tršice u křesťanských přátel. V této těžké době si psal deník, který vyšel knižně pod názvem *Deník Otty Wolfa 1942-1945*. Vystaveny jsou rovněž fotografie loštických synagogálních textilií, které se nyní nacházejí ve sbírkách Židovského muzea, a četné artefakty - Tóra z 19. století, ukazovátko na Tóru, modlitební řemínky a šály, svícny, slavnostní šály vyšívané stříbrem, zhotovené v Palestině v druhé polovině 19. století, vitráž z olomoucké synagogy a další předměty.

Výstava potrvá do konce roku 2006. Během této doby budou pořádány přednášky a besedy. První beseda nazvaná *Přežili jsme...* se uskutečnila v úterý 21. března v 17 hodin. Dva bývalí političtí vězni, Jan Janků a Vlastimil Majer, vzpomínali na padesátá léta prožitá v totalitních žalářích na Mírově a v Jáchymově. Posluchačům chtěli osvětlit nejen svoje osudy, ale i příběhy svých spoluvězňů, mezi nimiž nechyběli ani židé. Pan Janků (odsouzený k 20 letům žaláře za velezradu) například pečoval ve vězení o spisovatele židovského původu Huga Sonnenscheina, který zemřel na Mírově roku 1953.

Výstavu připravili členové sdružení *Respekt a tolerance* ve spolupráci s muzeem jako příspěvek k *Roku s židovskou kulturou - Sto let Židovského muzea v Praze*.

Bližší informace:

Respekt a tolerance, tel.: 583 455 912, 775 264 206; cromstil@yahoo.com
www.respectandtolerance.com
Muzeum Mohelnice, tel: 583 430 693

Z činnosti náchodského Regionálního muzea

Dostali jsme pěkný dopis od paní Aleny Čvrtečkové o činnosti Regionálního muzea v Náchodě. Z dopisu citujeme:

„Již dlouho se zabývám osudy židovských spoluobčanů z Náchoda a okolí v době nacistické perzekuce. Teď se dobrá věc podařila. Dne 9. června se uskutečnila v prostoru Regionálního muzea v Náchodě vernisáž výstavy s názvem *Deníky Michala Krause. Holocaust očima židovských dětí z Náchodska*. Na vernisáži byl vzácné přítomen i autor deníků Michal Kraus s manželkou Ilanou. Velmi dojemné bylo, jak se zde setkal

s pamětníky, neboť otevření výstavy se zúčastnili především lidé, kteří již dříve poskytli fotografie svých kamarádů, sousedů či spolužáků. Byli tu však i další, např. učitelé ze škol, kteří na výstavu snad přivedou i své svěřence.

Výstava není rozsáhlá, ale přináší některé nové skutečnosti i pro regionální historiky. Například se dosud nevědělo, že jedním z 669 dětí, které zachránil Nicolas Winton, byl i Tom Berman z Hronova, žijící dnes v kibucu Amiad v Izraeli. Poskytl mi mnoho fotografií a informací o rodině.

Krátce promlouvá v dokumentu Matěje Mináče *Nicolas Winton - síla lidskosti*. Představuje tam kuffík, s nímž jako čtyřletý odjel do Anglie, aby se již víckrát se svými rodiči a dalšími nejbližšími příbuznými nesešel. Vyrostl v Glasgově.

Na jednom z panelů je připomenuta rodina Holznerova, původem z Hronova. Jsou tu fotografie jejich rodiny, paní Věry Jílkové - Holznerové s její mladší sestrou Lydií.

Představili jsme i stránky z terezínského časopisu *Kamarád*, vydávaného v *Heimu Q 609*, jehož hlavním tvůrcem byl chlapec z Náchoda Ivan Polák, přítel Míši Krause. Během vernisáže o vzniku časopisu mluvil i Míša Kraus. Dozvěděli jsme se, že Ruth Bondy o něm v hebrejštině napsala i knihu.“

Tolik dopis. Je vidět, že snaha zviditelnit *Zmizelé sousedy* nalézá ohlas, i když to nejsou vždy jen velké akce jako např. výstava *Neztratit víru v člověka. Protektorát očima židovských dětí* v Karolinu. Právě v regionech lze oběti perzekuce v místě přiblížit důkladněji a odkryt tam i tuto stránku minulosti pro okolní obyvatele.

Eva Štichová

Jak psát - Žid nebo žid

Nepatrná poznámka k výše zmíněnému článku, otištěnému v TI č. 34 v březnu 2006 na str. 12.

Platná pravidla českého pravopisu rozlišují: slovo žid s malým písmenem vyjadřuje náboženství, slovo Žid s velkým písmenem vyjadřuje národ.

Tiskoviny v České republice většinou platná pravidla českého pravopisu nerespektují, aniž by bylo přihlíženo k celkovému kontextu.

Připouštím, že je to otázka ryze subjektivního pohledu a též odlišných životních zkušeností.

Nejsem si také jista, zda úcta k našim předkům by se měla vyjadřovat velkým písmenem, které ani naši předci nepoužívali, pokud se nehlásili k židovské národnosti.

Nechci nikoho přesvědčovat, pouze připomínám, že v roce 1939 po obsazení ČSR vydal Úřad říšského protektora jako jedno z prvních nařízení užívat velké Ž ve slově žid. Cílem tehdy bylo zdůraznit hanlivost názvu pro tuto skupinu lidí a připravit tak „půdu“ pro Norimberské zákony.

Alena Munková

Rekonstrukce kreseb (podle paměti) na stěně bloku

NOVÉ MUZEUM ZA SCÉNOU

Pro děti

Tváří v tvář hrozným krutostem, které se dály kolem nich, se řada židů během holocaustu rozhodla neztratit svou lidskost a držet se potvrzených priorit - svých náboženských, společenských a kulturních zájmů, projevujících se díky jejich zkušenostem se vzděláváním dětí.

Příklady, jež se toho týkají, jsou uvedeny v novém Muzeu dějin holocaustu pomocí artefaktů a stovek svědeckví uspořádaných chronologicky.

„I tam, ve stínu komínů, v přestávkách mezi bolestmi, bylo cosi, co se podobalo štěstí ... Pro mne bude toto štěstí vždycky tou nejzapamatovatelnější zkušeností, možná.“

Imre Kertész, *Fateless*

Poté, co byla před deseti lety dokončena výstava „*Hra, kterou si žádné dítě nehraje*“, sponzorovaná *Waldbaum Foundation*, ubíral se výzkum cestou k mimořádnému člověku, který zasvětil svůj život pomoci dětem za holocaustu: k Fredymu Hirschovi.

Podle slov ředitele jednoho z oddělení muzea a kurátora výstavy Yehudita Inbara: „*byl Fredy jedním z jedinečných hrdinů holocaustu. Přestože zpočátku budil dojem mladého, velkou fyzickou zdatností obdařeného mladíka, v hloubi šoa, v Osvětimi - Březince prokázal svou dozrálou a vůdčí talent, přesahující jeho věk. Díky jemu zakusily stovky dětí poslední okamžiky štěstí.*“

Narodil se v roce 1916 v německých Čáchách. Fredy (Alfréd) Hirsch byl členem hnutí mládeže *Makkabi*. Kvůli uplatňování rasových zákonů odešel do Prahy, kde se stal oblíbeným sportovním trenérem, organizujícím pravidelné gymnastické a sportovní slavnosti na pražském *Hagiboru* (*Hagibor* = *hrdina*). Byl zařazen do jednoho z prvních transportů do Terezína v zimě roku 1941. Tam se stal zástupcem vedoucího odboru mládeže a celý svůj čas věnoval dětem uvězněným v ghettu. Pracoval neúnavně na tom, aby udržel mládež v dobrém fyzickém i mentálním stavu. Zdůrazňoval nezávislé udržování těla i ducha v dobré kondici pomocí rutinní kontroly čistoty dětí a jejich pro-

středí. Obrovský přínos Fredyho Hirsche je zpodobněn v části výstavy týkající se Terezína v novém Muzeu dějin holocaustu.

V létě roku 1943 přijelo do Terezína na 1.200 dětí z ghetta v Bialystoku. Dle příkazu SS byly děti izolovány a měly zakázány návštěvy. Fredy si však přál dostat se s nimi do styku, a proto zákaz porušil. Chytili ho a s dalšími 5.000 muži, ženami a dětmi ho poslali v září 1943 do Březinky. Po příjezdu neprošel transport obvyklou *selekcí*. Všichni byli umístěni do „Rodinného tábora“. Má se za to, že Němci zřídili tento tábor, v němž bylo přes 17.000 vězňů z Terezína, v očekávání návštěvy Mezinárodního červeného kříže. Vězni byli do tohoto tábora deportováni v září a prosinci 1943 a v květnu 1944.

Fredy okamžitě rozpoznal nutnost zaměstnat přes den stovky dětí, předstíral, že ruší práci dospělých a že je nutno v táboře zachovat disciplínu. Podařilo se mu přemluvit dr. Josefa Mengeleho, aby požádal velitele tábora, aby se blok 31 uvolnil jako shromaždiště starších dětí. Ruth Bondyová, která přijela do Březinky z Terezína v prosinci 1943, si vzpomíná na Fredyho jako na charizmatického muže: „*Není pochyb o tom, že mu jeho vzhled pomáhal v jednání s Němci: svým oděvem, jednáním a způsobem projevu s Němci přímo zářil.*“ napsala ve své knize *The Uprooted: Essay on the History of Czech Jews 1939 - 1945* (Vykořenění:

Esej o dějinách českých židů 1939 - 1945).

Z posledního bloku č. 31 naproti „*marodce*“ bylo jasně vidět na komíny krematorií. Navzdory nemožným podmínkám se Fredy staral o jídlo, otop a společenské činnosti asi 500 dětí ve věku od 8 do 14 let. Bděla nad nimi hrstka mladých opatrovníků, tým rozhodnutý uchovat dětem fyzické i mentální zdraví pomocí řady aktivit.

Děti denně cvičily, myly se a hledaly si vši - to vše za účelem fyzického přežití. „*Pokud bylo udržení fyzického zdraví významnou součástí výchovy mladých židů za války v Československu, zde to byl hlavní, nejdůležitější cíl ... Opatrovníci měli za povinnost kontrolovat čistotu dětí, jejich spacích kójí i přiborů.*“ Děti dostávaly hustší polévku než běžní vězni a Fredy jim obstaral i přidavné přídělky, jako byly nudle vařené v mléce, bílý chléb, zbytky pečiva a jídlo z balíčků, zaslaných už mrtvým vězňům. Ty zvláštní přídělky jídla byly nepravdělné, ale spolu se striktně dodržovanou čistotou stačily k zaručení toho, že byla kvóta případů „*přirozené smrti*“ (nemoci a smrti hladem) u dětí rovna téměř nule, zatímco v „*Rodinném táboře*“ jako celku asi 22 %. Kromě toho zakázal Fredy opatrovníkům, aby pojedli cokoli z toho, co bylo určeno dětem. Porušení tohoto pravidla by bylo znamenalo okamžité vyloučení z bloku. „*Na rozdíl od toho, co se běžně dalo mimo* ▶

tento blok, nedocházelo v něm ke krádežím, zneužívání jedněch druhými ani k násilným projevům silnějších vůči slabším,“ vysvětluje Bondyová.

Přestože to Němci formálně zakázali, organizovali opatrovníci kulturní činnost, včetně her, vyprávění příběhů a pořádání divadla. Uspořádali miniaturní knihovničku s knihami o dějinách, vědě a s různými příběhy a také s řadou improvizovaných básní a písní. Ve hře na podporu paměti, kterou dala dohromady opatrovnice Hana Fischlová, se děti seznamovaly s historickými postavami, brousily si paměť, a ta hra je nepřestávala bavit.

„Neexistoval ustanovený učební řád,“ vzpomíná Bondyová. „Opatrovníci vyučovali dle svých zkušeností a sil - díky své schopnosti zaujmout děti, zaměstnat je a vychovávat, a neměli k tomu jiných pomůcek než svou paměť.“ Brali děti také mimo blok, aby „hledaly poklad“, jímž byly útržky papíru, na které poté uplatnily svou zručnost. Nejvíce milovaly děti společný zpěv, který organizoval Avi Fischer. Zvláště oblíbená byla píseň francouzských dětí *Allouette*.

Na Fredyho přání nakreslily opatrovnice Dina Babbitová-Gottlieblová a Mausi Hermannová-Grantová na stěny bloku bez oken eskymáky, indiány a černochoy, krajinky a oblíbené figurky kreslených seriálů.

„Děti byly rády v Dětském bloku,“ zmiňuje se Bondyová. „Opatrovníci si nekladli otázku, proč vlastně vyučují děti abecedě, zeměpisu, pravidlům české gramatiky nebo přitažlivosti zemské, když na ně za dveřmi číhá smrt. Výuka byla nutná, protože ji jejich žáci potřebovali. Byl to ovšem i způsob, jak načas zapomenout ... Dětský blok měl další výhody: teplo v bloku, daleko od sprostých kápů, upřímná přátelství, apel uvnitř bloku bez nekonečného stání v dešti a za mrazu a další různé malé příjemnosti - možnost přišít si kousek odtrženého oděvu, přátelsky si popovídat, pocit bezpečí.“ Malý úkryt v bloku sloužil také jako místo schůzek osvětimského tajného hnutí odporu.

Vrcholem týdne byly předvečery šabatu, kdy děti a opatrovníci předváděli divadelní hry. Nej památnější bylo představení „Sněhurky a sedmi trpaslíků“ o váno-

cích roku 1943. Děti je zkoušely řadu týdnů a vymýšlely a připravovaly texty, písně, kulisy a kostýmy. Předvedly hru před početným obecnstvem, zahrnujícími i stráže SS. Podle Harryho Krause (bylo mu tenkrát dvanáct) „byl Fredy Hirsch vůdčím duchem tohoto představení.“

V článku, otištěném ve svazku č. 24 YAD VASHEM STUDIES, popisuje Shimon Adler Dětský blok 31 jako „ostrov stálosti v moři stálé změny a traumat, která musely děti snášet ... Děti i opatrovníci žili pro daný okamžik a distancovali se od bolesti a teroru, které vládly mimo blok.“ Ale samotná existence bloku 31 nestačila jako záruka jejich přežití. 8. března 1944 byly děti, někteří příslušníci jejich rodin a opatrovníci - včetně Fredyho Hirsche - zavražděny v plynových komorách Osvětimi - Březinky.

Ve vzpomínkách se přeživší Rodinného tábora opakovaně rozpomínají na význam přátelství, vzájemné pomoci a obětavé pomoci přátelům - a na Fredyho Hirsche. „Tyto vlastnosti,“ píše Bondyová, „jim pomáhaly vytrvat ... a po válce se vrátit ke studiu, najít si zaměstnání a založit rodiny - a neztratit víru v lidskost.“

(Leah Goldstein: *For the Children*, Yad Vashem Jerusalem, čtrnáctideník, sv. 41, jaro 2006, ss. 4 a 5.

Z angličtiny přeložil Pavel Stránský.)

Pozn. překladatele: Článek jsem přeložil, jak byl napsán, i když mi jako jednomu z opatrovníků v Dětském bloku některé jednotlivosti utkvěly v paměti poněkud odlišně a některá uvedená fakta neodpovídají skutečnosti. Kupř. způsob smrti Fredyho Hirsche.

Rekonstrukce kreseb (podle paměti) na stěně bloku

**Terezińska
iniciativa**

Vydává Terezińska iniciativa, Jáchymova 3, Praha 1. Tel./fax: 222 310 681, e-mail: terezinskainiciativa@gmail.cz

Redakční rada: Eva Fantová, Doris Grozdanovičová, Jiří Kotouč, Jaroslav Kraus, Anna Lorencová, Milena Procházková, Michal Stránský, Eva Štichová

Bankovní účty: v Kč: 59433011/0100, v EUR: 342781234555011/0100, v USD: 348331234555011/0100

Číslo 36 vyšlo v září 2006.

MK ČR E 10779